

PRAVAŠTVO U GRADU KOPRIVNICI KONCEM 19. I POČETKOM 20. STOLJEĆA¹

CROATIAN PARTY OF RIGHTS IN THE CITY OF KOPRIVNICA AT THE END OF THE 19TH AND THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Mislav GABELICA

Institut društvenih znanosti

Ivo Pilar

Zagreb

mislav.gabelica@pilar.hr

Primljeno / Received: 2. 8. 2022.

Prihvaćeno / Accepted: 29. 10. 2022.

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC: 329.055.2(497.525.1Koprivnica)HSP“18/19”(091)
329.7(497.525.1 Koprivnica)“18/19”(091)

SAŽETAK

Autor je u ovom radu analizirao razvoj pravaštva u gradu Koprivnici koncem 19. i početkom 20. stoljeća, te ga usporedio s razvojem istoga u koprivničkoj okolici. Primijetio je da se ovaj razvoj u Koprivnici odvijao bitno drugačije nego u njezinoj okolici. Početkom 20. stoljeća u koprivničkoj je okolici Hrvatska stranka prava izgubila svaki politički utjecaj, te su se tamo snažno nametnule Hrvatska pučka seljačka stranka i Čista stranka prava (Starčevićeva hrvatska stranka prava), čiji je dio političkih pozicija nakon 1908. godine osvojila od nje odmetnuta Starčevićeva stranka prava. Samo u gradu Koprivnici je Hrvatska stranka prava zadržala dominantan položaj sve do 1908. godine, kada je njezina koprivnička organizacija bez ikakvih potresa u njoj provedena u organizaciju disidentske Starčevićeve stranke prava. Razlog ovakvom razvoju pravaštva u Koprivnici autor vidi u dvojici sposobnih političara, pristaša Hrvatske stranke prava, koji su u to vrijeme udarali pečat političkom životu Koprivnice: koprivničkom župniku Stjepanu Zagorcu, koji je kao saborski zastupnik prvenstveno djelovao na općehrvatskoj razini i koprivničkom gradonačelniku Josipu Vargoviću, koji je djelovao na lokalnoj razini. Vargović se nalazio na čelu skupine koprivničkih poduzetnika, koji su svojim poslovnim vezama za svoj poslovno-politički krug vezali velik dio koprivničkih građana. Osim toga autor razlog posebnom razvoju pravaštva u Koprivnici u odnosu na njezinu okolicu vidi i u posebnom administrativno-političkom položaju Koprivnice, koji je Koprivnica uživala na temelju svoga statusa grada.

Ključne riječi: Koprivnica, pravaši, »domovinaši«, »frankovci«, »milinovci«

Keywords: Koprivnica, Croatian Party of Rights, “patriots”, Frankovici (followers of Josip Frank), Milinovci (followers of Mile Starčević)

UVOD

Godine 1895. Stranka prava se raskolila na matičnu Stranku prava (»domovinaše«), kasnije nazvanu Hrvatska stranka prava i Čistu stranku prava (»frankovce«), kasnije nazvanu Starčevićeva hrvatska stranka prava. Godine 1908. Starčevićeva hrvatska stranka prava raskolila se na matičnu Starčevićevu hrvatsku stranku prava, kasnije nazvanu Stranka prava i na Starčevićevu stranku prava (»milinovce«). Kroz to razdoblje pravaši su, prvo jedinstveni a zatim dvama raskolima podijeljeni u tri pravaške političke stranke, bili glavni oporbeni čimbenik u banskoj Hrvatskoj. Osim toga jedna je od ovih stranaka, Hrvatska stranka prava, početkom 20. stoljeća prihvaćajući Hrvatsko-ugarsku nagodbu te političku

¹ Ovaj je članak nastao u sklopu projekta: IP-2019-04-5148 MAPPAR (Mapiranje parlamentarnih izbora 1848.-1918. u Hrvatskoj), koji financira Hrvatska zaklada za znanost

suradnju s hrvatskim Srbima i participirala u vlasti u banskoj Hrvatskoj.² U Podravini je, na prostoru varaždinskog, ludbreškog, koprivničkog i đurđevačkog upravnog kotara (biškupečki, ludbreški, novigradski i kloštranski izborni kotari) do početka 20. stoljeća od pravaških stranaka dominirala matična Stranka prava, odnosno Hrvatska stranka prava. Početkom 20. stoljeća dominantna pravaška stranka na prostoru tih kotara postala je Starčevićeva hrvatska stranka prava, kojoj je glavni protivnik na prostoru ovih kotara, a osobito na području ludbreškog i koprivničkog upravnog kotara, postala oporbena stranka koja se nalazila izvan pravaškog spektra, Hrvatska pučka seljačka stranka. Raskolom iz 1908. godine Starčevićeva hrvatska stranka prava je izgubila položaje u đurđevačkom upravnom kotaru, koje je osvojila Starčevićeva stranka prava, te su »frankovci« do raspada Austro-Ugarske Monarhije zadržali dominaciju samo na prostoru varaždinskog upravnog kotara. Na području đurđevačkog kotara dominirali su »milinovci«, a na području koprivničkog i ludbreškoga Hrvatska pučka seljačka stranka.³

Sama Koprivnica imala je poseban administrativno-politički okvir. Od polovice 14. stoljeća Koprivnica je imala status slobodnog kraljevskog grada, koji joj je status sve do stupanja banske Hrvatske u jugoslavensku državu omogućavao samostalnost i veći stupanj samouprave u odnosu na njezino okruženje. Do 1895. godine Koprivnica, kojoj je kao predgrađe pripadalo i mjesto Bregi,⁴ bila je jedna od dvadesetak gradova u banskoj Hrvatskoj, koji su bili neovisni od županijske vlasti i bili neposredno podređeni Zemaljskoj vladi u Zagrebu. *Zakonom o ustroju gradskih općina* iz 1895. godine, samo su četiri najveća grada: Zagreb, Varaždin, Osijek i Zemun ostali neposredno podređeni Zemaljskoj vladi, dok je Koprivnica uvrštena u red onih gradova, koji su u rangu upravnog kotara postali podređeni županijskoj vlasti. Tom prilikom nekoliko je dotadašnjih gradova svedeno i na rang seoske općine, podređene kotarskoj vlasti.⁵ Prema tomu, iako je Koprivnica i prije i poslije 1895. godine bila sjedište upravnih vlasti, pa je tako primjerice u razdoblju od 1874. do 1886. godine bila sjedište koprivničke podžupanije, koja je obuhvaćala upravne općine Kuzminec, Peteranec, Ludbreg, Sokolovac, Novigrad i Virje,⁶ a od 1886. godine nadalje sjedište koprivničkog upravnog kotara, koji je obuhvaćao upravne općine Novigrad, Peteranec i Sokolovac;⁷ ona sama je bila neovisna od tih vlasti, čije je poslove na području grada Koprivnice obavljalo koprivničko gradsko poglavarstvo.

Na čelu ovoga poglavarstva, koje je uz poslove upravnih vlasti obavljalo i poslove gradske samouprave, nalazio se koprivnički načelnik, kojeg je između sebe biralo koprivničko gradsko zastupstvo.⁸ Ovo je zastupstvo, koje je odlučivalo isključivo o poslovima gradske samouprave, imalo 24 zastupnika,⁹ koji su prema *Zakonu o ustroju gradskih općina* iz 1881. godine bili birani na četiri, a prema *Zako-*

² Od brojne literature o pravaštvu ovdje vidi: Mirjana GROSS, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb, 1973.; Stjepan MATKOVIĆ, *Čista stranka prava 1895.-1903.*, Zagreb, 2001.; Jasna TURKALJ, *Pravaški pokret 1878.-1887.*, Zagreb, 2009.

³ Mislav GABELICA, Pravaštvo u Đurđevcu i njegovoj okolici početkom 20. stoljeća, *Podravina*, god. 20 (2021.), br. 39., 95.-119.; ISTI, Čista stranka prava u varaždinskom i ludbreškom kotaru početkom 20. stoljeća, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, god. 2021., br. 32., 207.-240.

⁴ Rudolf HORVAT, *Poviest slob. i kr. grada Koprivnice*, Zagreb, 1943., 220.-225.

⁵ Božena VRANJEŠ ŠOLJAN, Županijsko uređenje u posljednjoj fazi postojanja (1881.-1918.), u: *Hrvatske županije kroz stoljeća*, Zagreb, 1996., 110.

⁶ Mirko VALENTIĆ i dr. (prir.), *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća. Križevačka županija*, Zagreb, 2004., 71.-74.

⁷ *Političko i sudbeno razdjeljenje kraljevina Hrvatske i Slavonije i repertorij mjesta*, Zagreb, 1889., 12-13. Kasnije je Virje pripojeno upravnom kotaru sa sjedištem u Đurđevcu, a druge su upravne općine pripajane koprivničkom upravnom kotaru ili su se postojeće dijelile, pa su 1914. koprivničkom kotaru pripadale općine Drnje, Gola, Hlebine, Peteranec, Novigrad i Sokolovac. *Popis žiteljstva od 31. prosinca 1910. u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1914., 216., 218.-222.

⁸ Izričito tako prema *Zakonu o ustroju gradskih općina* iz 1881. Prema *Zakonu o ustroju gradskih općina* iz 1895., gradsko zastupstvo je biralo gradskog načelnika između trojice zastupnika koje je predložio kandidacijski odbor, kojem je na čelu bio veliki župan, odnosno podžupan Bjelovarsko-križevačke županije a članovi mu bili šestorica gradskih zastupnika.

⁹ Prema *Zakonu o ustroju gradskih općina* iz 1881., dakle u vrijeme kada je Koprivnica prema popisu stanovništva iz 1880. imala 6027 stanovnika, gradovi od 6 do 12 tisuća stanovnika birali su 24 zastupnika u

nu o ustroju gradskih općina iz 1895. godine na šest godina.¹⁰ Od ukupnog broja gradskih zastupnika polovica ih je bila birana u prvom izborništvu, u kojem su birali najimućniji građani, a polovica u drugom izborništvu, u kojem su birali manje imućni građani.¹¹ O nerazmjeru u broju izbornika prvog i drugog izborništva govori podatak, da je 1898. godine u prvom izborništvu biralo 112 izbornika, a u drugom njih 560.¹² Trećinu izbornika u prvom izborništvu činili su koprivnički Židovi,¹³ koji su od druge polovice 19. stoljeća činili poslovnu i društvenu elitu u Koprivnici,¹⁴ te su barem do 1906. godine i raspuštanja režimske Narodne stranke bili glavni oslonac režimu u Koprivnici.¹⁵

Do rujna 1888. godine i donošenja zakonske preinake nekih ustanova izbornog zakona iz 1881. godine, takozvanog Khuenovog izbornog zakona, grad Koprivnica je činio samostalan izborni kotar, s područja kojeg su birani zastupnici u Hrvatski sabor.¹⁶ Khuenov izborni zakon je smanjio broj izbornih kotara u banskoj Hrvatskoj, prema nekim tvrdnjama prvenstveno na način da je po 2 izborna kotara »u kojima su većinu imali neodvisni hrvatski izbornici« spajao u jedan, a ostavljao je nepromijenjene one izborne kotare, u kojima sami hrvatski izbornici nemaju većine, a osobito izborne kotare s pravoslavnom većinom, koji su bili oslonac Khuenovom režimu.¹⁷ U istu je svrhu ovim zakonom u izborni kotar u Koprivnici uvrštena velika sokolovačka upravna općina, »gdje su većinu žitelja činili pravoslavni žitelji, koji su uvijek glasovali za mađarone.«¹⁸

svoja gradska zastupstva. Prema *Zakonu o ustroju gradskih općina* iz 1895., gradovi koji imaju »preko 6000 stanovnikah« birali su 24 zastupnika.

- ¹⁰ Nakon izbora cjelokupnog gradskog zastupstva, polovicom njegova mandata ždrijebom je istupala polovica njegovih zastupnika, te su održavani novi izbori za popunu gradskog zastupstva nakon kojih su novoizabrani zastupnici svoju službu obavljali naredne četiri, odnosno šest godina od trenutka svoga izbora. Druga polovica bi odradila svoj mandat do kraja, te su njegovim svršetkom raspisivani izbori za popunu druge polovice gradskog zastupstva. Tako su izbori za gradsko zastupstvo u normalnim okolnostima bili održavani svake dvije, odnosno tri godine.
- ¹¹ Zakone o ustroju gradskih općina iz 1881. i 1895. vidi u: *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju. Godina 1881.*, Zagreb, 1882., 95.-119; *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju. Godina 1895.*, Zagreb, 1895., 219.-250. Potanko o Zakonu iz 1881. vidi: Dalibor ČE-PULO, Položaj i ustroj hrvatskih gradova prema Zakonu o uređenju gradskih općina, *Hrvatska komparativna i javna uprava*, god 2 (2000.), br. 1., 83.-120.
- ¹² Hrvatski državni arhiv (HDA), fond: 78, Predsjedništvo zemaljske vlade (PrZV), kutija 549., dok. 6-13, 2186/1897 (3488/1898)
- ¹³ Godine 1906. u prvom je izborništvu biralo 124 izbornika, od kojih su njih 40 bili Židovi. Naši dopisi, *Hrvatsko pravo* (Zagreb), 23. 4. 1906., 2.
- ¹⁴ Ljiljana DOBROVŠAK, Židovi u gospodarstvu Koprivnice i Podravine, *Podravina*, god 8 (2009.), br. 16., 98.-114.
- ¹⁵ Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Jedno viđenje povijesti grada Koprivnice od 1901. do 1918. godine, *Podravina*, god. 8 (2009.), br. 16, 8. U izvještaju velikog župana Bjelovarsko-križevačke županije iz ožujka 1897. o koprivničkom gradskom zastupstvu navodi se, da su u njemu »između naših pristaša sami izraeličani.« HDA, PrZV, kutija 549., dok. 6-13, 2186/1897.
- ¹⁶ Do 1867. Koprivnica je birala dva zastupnika, a od tada jednog. R. HORVAT, *Poviest slob. i kr. grada Koprivnice*, 253.
- ¹⁷ R. HORVAT, *Poviest slob. i kr. grada Koprivnice*, 260.-261. Za razliku od Horvata, koji dakle smatra da je Khuenov izborni zakon prvenstveno išao na ruku Srbima, Nives Rumenjak smatra da se ovaj zakon »ne može svesti samo na puko davanje prednosti pravoslavcima, odnosno Srbima«, nego da je služio i raspirivanju postojećih napetosti u hrvatsko-srpskim odnosima stvaranjem hrvatsko-srpske ravnoteže u dvjema županijama: Ličko-krbavskoj, gdje je novi izborni zakon išao na ruku Srbima, odnosno pravoslavcima i Srijemskoj županiji, gdje je išao na ruku Hrvatima, odnosno katolicima. Pritom Rumenjak polazi od pogrešnog suda da je u Srijemskoj županiji, u kojoj je od ukupnog broja stanovnika njih dvadesetak posto bilo Nijemaca i Mađara, većinom katolika, svo katoličko stanovništvo bilo hrvatsko. Vidi: Nives RUMENJAK, *Srpski zastupnici u banskoj Hrvatskoj. Okvir za kolektivnu biografiju 1881.-1892.*, Zagreb 2003., 165.-172.
- ¹⁸ R. HORVAT, *Poviest slob. i kr. grada Koprivnice*, 262. Problem je ove tvrdnje što hrvatska vlada kao predlagatelj ovog zakona prvotno nije imala namjeru pripojiti općinu Sokolovac izbornom kotaru u Koprivnici, nego je u zakonskom prijedlogu Koprivnici trebalo pripojiti čisto hrvatsku općinu Peteranec, a Sokolovac pripojiti nekadašnjem virjanskom a sada novigradskom izbornom kotaru. Osnova zakona o preinaci nekih ustanovah zakona od 15. srpnja 1881. ob izbornom redu za sabor kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, *Narodne novine* (Zagreb), 13. 6. 1888., 3. Tijekom specijalne debate o ovom zakonskom prijedlogu, novigradski za-

Khuenov izborni zakon je zadržao relativno visok imovinski cenzus za ostvarivanje biračkoga prava, zbog čega je to pravo ostvarivao vrlo mali broj hrvatskih građana.¹⁹ Na temelju odredbi toga zakona, u koprivničkom je izbornom kotaru 1910. godine bilo 627 izbornika, od čega u gradu Koprivnici 561, a u općini Sokolovac, gdje su većina izbornika također bili Hrvati, njih 66.²⁰ U svibnju 1910. godine donesen je nov izborni zakon, kojim se granice izbornih kotara nisu mijenjale, ali je osjetno snižen imovinski cenzus, čime je broj izbornika u Hrvatskoj uvelike porastao.²¹ Na temelju toga zakona u koprivničkom izbornom kotaru 1910. godine bilo je 1356 izbornika, od čega 919 u gradu Koprivnici a 437 u Sokolovcu.²²

U crkvenom pogledu čitav grad Koprivnica je do konca 18. stoljeća pripadao katoličkoj župi sv. Nikole. Koncem 18. stoljeća koprivničko predgrađe Bregi odvojilo se od koprivničke župe i dobilo vlastitu župu.²³ Osim na području grada, koprivnička župa se prostirala i na dijelove općine Sokolovac (sela Prnjavor, Sokolovac, Rijeka, Mučna Velika, Starigrad i Jagnjedovac), te općine Novigrad (sela Herešin, Borovljani i Bakovčica).²⁴ Kako je grad Koprivnica bio patron koprivničke župe, to je koprivničkog župnika biralo koprivničko gradsko zastupstvo, iz kojega bi se prethodno izlučili zastupnici židovske vjeroispovijesti.²⁵ Mada su imali vlastitu župu, za koprivničkog župnika glasovali su i Bregovci izabrani u koprivničko gradsko zastupstvo. S druge strane čini se da je grad Koprivnica bio patron i župe u Bregima, te da je koprivničko gradsko zastupstvo biralo i bregovskog župnika. Tako Stjepan Matković spominje političke igre u Koprivnici prilikom »izbora« župnika u Bregima, 1899. godine, kojih je rezultat bio da je simpatizer koprivničke oporbe, svećenik Josip Šafran »kod izbora dobio samo 5 glasovah«, dok je štićenik velikog župana, svećenik Stjepan Strunjak »dobio 11 glasovah te je tim potonji izabran.«²⁶ Riječ je vjerojatno bila o izborima u koprivničkom gradskom zastupstvu, pri kojima je biralo 16 katoličkih zastupnika, dok njih osmorica židovske vjeroispovijesti nisu pristupili izborima.

Svrha ovoga rada je analizirati razvoj pravaštva u Koprivnici i usporediti ga s navedenim razvojem pravaštva u njezinoj okolici, kako bi se odgovorilo na pitanje je li taj razvoj u Koprivnici tekao kao u

stupnik, mađaron Martin Matunci naveo je da bi zbog zemljopisnog položaja bilo prirodnije da Sokolovčani glasuju u Koprivnici a Peterančani u Novigradu, što je sabor prihvatio. Hrvatsko-slavonski sabor, *Narodne novine*, 23. 6. 1888., 6. Drugi je problem taj, što je primjerice 1900. godine u općini Sokolovac bilo više hrvatskog nego srpskog stanovništva, pa je od 8 280 stanovnika čiji je materinji jezik bio »hrvatski ili srpski«, njih tek 3 875 bilo pravoslavnih. *Popis* žiteljstva od 31. prosinca 1900. u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb, 1914., 248.

¹⁹ U hrvatskoj se historiografiji gotovo redovito navodi da je zbog ovako visokog imovinskog cenzusa pravo glasa u Hrvatskoj uživalo tek oko 2 posto hrvatskih građana. Međutim to je broj koji se odnosi na svo, pa i maloljetno i žensko stanovništvo u Hrvatskoj, koje ne bi smjelo ulaziti u obzir kada se raspravlja o ograničenjima uzrokovanim imovinskim cenzusom. Naime, prema Khuenovom izbornom zakonu, a i ranijim izbornim zakonima, pravo glasa u Hrvatskoj imalo je muško stanovništvo iznad 24 godine. Prema Khuenovom izbornom zakonu, 1910. godine u Hrvatskoj je bilo 49 796 izbornika, a prema stanju iz iste godine, muškog stanovništva iznad 24 godine bilo je 577 431. Dakle, pravo glasa uživalo je 8,6% punoljetnih muškaraca. Da su žene imale pravo glasa uživalo bi ga otprilike isto toliko punoljetnih osoba. Statističke podatke vidi u: HDA, PrZV, kutija 914., dok.: 6-1a, 227-4313/1916.

²⁰ HDA, PrZV, kutija 773, dok. 6-1a, 3526/1910

²¹ Prema novom izbornom zakonu broj izbornika u Hrvatskoj je 1910. iznosio 190 043. HDA, PrZV, kutija 914., *Sumarni statistički iskaz izbornika (Temeljem listina sastavljenih prema ustanovama izborne reforme od 28. svibnja 1910.)*. Prema tomu sada je pravo glasa imalo 33% muškog stanovništva iznad 24 godine.

²² HDA, PrZV, kutija 773, dok. 6-1a, 3526/1910

²³ R. HORVAT, *Poviest slob. i kr. grada Koprivnice*, 223.

²⁴ *Političko i sudbeno razdijeljenje kraljevine Hrvatske i Slavonije. Repertorij mjesta po posljednjih popisa godine 1890.*, Zagreb, 1892., 98.-99.

²⁵ Gdje god da sam u literaturi ili izvorima našao ovaj podatak, svugdje se spominje da u glasovanju za koprivničkog župnika nisu sudjelovali samo zastupnici židovske vjeroispovijesti, dok se pravoslavci, kojih u Koprivnici nije bio velik broj ali ih je bilo više od Židova, ne spominju. Čini se da su koprivnički pravoslavci, ukoliko bi bili izabrani u koprivničko gradsko zastupstvo, mogli sudjelovati u izboru koprivničkog župnika.

²⁶ Stjepan MATKOVIĆ, Saborski izbori 1897. godine u koprivničkom i novigradskom kotaru, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, god. 30 (1997.), 162.-163.

njezinoj okolini ili je u skladu s njezinim posebnim administrativno-političko-crkvenim položajem tekao drugačije.

POČECI PRAVAŠTVA U KOPRIVNICI

U Koprivnici se pravaštvo počelo širiti početkom 1880-ih iz prvotne jezgre oko trgovačkih pomoćnika, među kojima se isticao Marko Došen, rodom iz Mušaluka kraj Gospića.²⁷ Ubrzo se ova politička ideja raširila među koprivničkim obrtnicima i seljaštvom predgrađa Bregi, te su se već 1884. godine među zastupnicima u koprivničkom gradskom zastupstvu nalazila osmorica što pristaša što simpatizera Stranke prava. Na saborskim izborima održanima iste godine, u Koprivnici je pravaš David Starčević uvjerljivo porazio kandidata Narodne stranke, Stjepana Speveca, pri čemu je Starčević više glasova od Speveca osvojio ne samo među »seljačkim fanatiziranim pučanstvom« predgrađa Bregi, nego i među koprivničkim građanstvom.²⁸ Budući da je Starčević na ovim izborima izabran u tri izborna kotara, odrekao se mandata u Koprivnici, gdje su u travnju 1885. godine održani novi izbori na kojima je jednoglasno, bez protukandidata izabran pravaški kandidat, posjednik iz Novigrada, Fran Pevalek.²⁹

U to se vrijeme jednim od »vodja Starčevićeve stranke« u Koprivnici smatralo posjednika židovske vjeroispovijesti, Samuela Steinera,³⁰ koji se na istim izborima kao pravaš neuspješno kandidirao u obližnjem izbornom kotaru sa sjedištem u Rasinji.³¹ U ovom trenutku Steinerovo pristajanje uz pravaštvo predstavljalo je izuzetak, no u kasnijem razdoblju više će koprivničkih Židova pristati uz pravašku ideju. Steiner se 1876. godine nalazio u osnivačkom odboru *Gradske štedionice* u Koprivnici, među čijim se osnivačima nalazio još jedan koprivnički Židov, Arnold Betlheim.³² U narednom razdoblju njih će dvojica preuzeti i čelna mjesta u ovom novčanom zavodu.³³ U veljači 1892. godine u ravnateljstvo vijeće ove štedionice izabran je budući koprivnički gradonačelnik, pravaš Josip Vargović,³⁴ koji će tijekom obnašanja gradonačelničke dužnosti (1906.-1913.) osobito bliske poslovne i političke veze ostvariti s Betlheimom. U vrijeme održavanja ovih izbora Josip Vargović, rođen u Peterancu 1866. godine, bio je mladić te se ne spominje kao aktivni sudionik izbora. On se nedugo poslije ovih izbora zaposlio vjerojatno kao pisar u odvjetničkoj pisarnici Matije Pavelića,³⁵ otvorenoj 1885. godine.³⁶

Matija Pavelić bio je rodom iz delničkog kotara, te je bio rodbinski povezan sa starim pravašem, župnikom u Liču, Matom Brušijom. Do dolaska u Koprivnicu živio je u Zagrebu, gdje je bio odvjetnički vježbenik u odvjetničkoj pisarnici istaknutog pristaše Narodne stranke Nikole Krestića, te je za razliku

²⁷ Marko Došen se početkom 1890-ih preselio u Gospić gdje je do početka Prvoga svjetskog rata aktivno sudjelovao u pravaškim političkim previranjima. O tomu: Mislav GABELICA, *Pravaštvo u Gospiću od 1880-ih do 1914.*, *Senjski zbornik*, god. 45 (2018.), br. 1., 305.-343.

²⁸ J. TURKALJ, *Pravaški pokret 1878.-1887.*, 335.-336.

²⁹ *Isto*, 339.-340.

³⁰ *Isto*, 557.

³¹ *Isto*, 331. Ovaj, 1888. godine ukinuti izborni kotar, u ovo je vrijeme obuhvaćao i upravnu općinu Sokolovac.

³² Lj. DOBROVŠAK, Židovi u gospodarstvu Koprivnice i Podravine, 105.

³³ *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije za godinu 1907.*, 266. U ovo vrijeme Betlheim je ravnatelj a Steiner podravnatelj ove štedionice.

³⁴ Upisi tvrdkah, *Narodne novine*, 1. 4. 1892., 10.

³⁵ Zvonimir VARGOVIĆ, Život i rad Josipa Vargovića, *Zbornik Muzeja grada Koprivnice*, god. 2 (1947.), sv. 1 (4), 52. Da je Josip Vargović bio pisar u Pavelićevoj pisarnici zaključujem po tomu što je završio samo tri razreda gimnazije. Zanimljivo je da je i Josipov brat, Tomo Vargović (rođen 17. 12. 1860.), 27. 1. 1866. u matičnoj knjizi vjenčanih župe u Koprivnici zaveden kao »odvjetnički pisar«. HDA, *Matična knjiga vjenčanih župe Koprivnica 1858.-1887.* Dakle ili su braća bili pisari kod različitih koprivničkih odvjetnika, ili su obojica bili pisari kod Pavelića, ili je Josipov životopisac Josipu greškom pripisao bratovo zanimanje. Da su Tomo i Josip bili braća vidi u: HDA, *Status animarum župe Peteranec*, gdje se u obitelji Stjepana Vargovića i Mare rođene Jadanić između ostalih spominju i sinovi Tomaš (rođen 17. 12. 1860.) i Josip (rođen 18. 2. 1866.).

³⁶ Na 12. stranici *Narodnih novina* od 4. 4. 1885. nalazi se oglas, u kojem se obavještava da je dr. Matija Pavelić otvorio odvjetničku pisarnicu u Koprivnici u kući G. Vaića.

od svoga rođaka i sam bio aktivni pristaša Narodne stranke.³⁷ U Zagrebu se oženio Židovkom Matildom Sachs, kćerkom zagrebačkog liječnika Mavre Sachsa.³⁸ Po dolasku u Koprivnicu nastavio je biti politički aktivan te je na saborskim izborima održanima 1887. godine kao kandidat Narodne stranke izabran za zastupnika baš u izbornom kotaru Peteranec,³⁹ odakle je porijeklom bio Vargović, no nema podataka da je Vargović ili netko iz njegove kuće pomogao Paveliću pri tom izboru.

Stranka prava je i na saborskim izborima održanima 1887. godine polučila uspjeh u Koprivnici, gdje je pravaški kandidat, belečki veleposjednik Gjuro barun Rukavina, pobijedio kandidata Narodne stranke, koprivničkog gradonačelnika Franju Poljaka,⁴⁰ te je Koprivnica već tada ponijela časnii naslov »prokušane i nepredobive tvrdjave stranke prava u Podravini.«⁴¹ Ovo su bili posljednji izbori na kojima je Koprivnica samostalno birala svog saborskog zastupnika jer je 1888. godine, kako je rečeno, koprivničkom izbornom kotaru pripojena sokolovačka upravna općina s velikim brojem pravoslavnog stanovništva i izbornika, koji su predstavljali oslonac Khuenovog režima u Hrvatskoj.⁴² To je svakako bio jedan od razloga, što je na narednim saborskim izborima održanima 1892. godine kandidat Narodne stranke u koprivničkom izbornom kotaru, zagrebački kanonik Stjepan Vučetić porazio pravaškog kandidata, književnika Eugena Kumičića. Međutim, kako je Vučetić 1894. godine umro, u Koprivnici su održani novi izbori, na kojima je bez protukandidata pobijedio pravaš, zagrebački odvjetnik Ivan Ružić.⁴³

Ružić je ubrzo po ovim izborima preuzeo uređivanje pravaškog pučkog lista *Hrvatski narod*, koji je izlazio u Zagrebu, no kako je Ružić zastupao Koprivnicu, ovaj je list osobito velik broj pretplatnika dobio u podravskim kotarima. Kako se Ružić nakon pravaškog raskola iz listopada 1895. godine priklonio »domovinaškoj« struji Stranke prava, odnosno matičnoj Stranci prava, ovaj je list osim za promicanje pravaških ideja korišten i za obračun sa suparničkom, »frankovačkom« strujom Stranke prava, odnosno sa Čistom strankom prava. Kasnije je, 1904. godine, posredstvom novog urednika ovoga lista, suosnivača Hrvatske pučke seljačke stranke (dalje: HPSS) Svetomira Korporića, u posjed *Hrvatskog naroda* došla ova stranka, koja je pritom naslijedila i njegove stare, »domovinaške« pretplatnike, čemu se imalo zahvaliti širenje utjecaja HPSS-a po podravskim kotarima.⁴⁴

»DOMOVINAŠKA« FAZA PRAVAŠTVA U KOPRIVNICI

Pravaškim raskolom iz 1895. godine od matične Stranke prava odvojila se grupa političara pod vodstvom Ante Starčevića i Josipa Franka te osnovala Čistu stranku prava (dalje: ČSP). U historiografiji se razlog ovom raskolu prvenstveno pripisuje »borbi osobnih časti«, odnosno borbi za vodeće položaje

³⁷ J. TURKALJ, *Pravaški pokret 1878.-1887.*, 291.-292. Autorica ovdje navodi, da je Pavelić bio vježbenik zagrebačkog odvjetnika Nikole »Krešića«. Smatram da je riječ o Krestiću, poglavito zato jer je Nikola Krestić 1. 3. 1884. bio kum na krštenju Pavelićevog sina Zlatka. HDA, *Matična knjiga rođenih župe sv. Marka u Zagrebu 1882.-1888.*

³⁸ Vjenčanje, *Narodne novine*, 24. 2. 1883., 4. Koliko sam uspio pronaći imali su četvero djece: Margitu, Zlatka, Ferdinanda i Milovana. Osim za Zlatka u matičnim sam knjigama uspio pronaći podatke samo o Milovanu, koji je rođen u Koprivnici 2. 8. 1892. HDA, *Matična knjiga rođenih župe sv. Nikole u Koprivnici*. Za ostalu djecu vidi osmrtnicu Mavre Sachsa u *Narodnim novinama* od 6. 7. 1888., 12.

³⁹ Izabrani narodni zastupnici, *Narodne novine*, 18. 6. 1887., 2.

⁴⁰ R. HORVAT, *Poviest slob. i kr. grada Koprivnice*, 260.

⁴¹ J. TURKALJ, *Pravaški pokret 1878.-1887.*, 426. Mira Kolar dakle griješi kada piše, da je »političko buđenje Koprivnice« započelo sredinom 1890-ih političkim djelovanjem pravaša Ivana Ružića kao koprivničkog saborskog zastupnika. M. KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Jedno viđenje povijesti grada Koprivnice, 7.

⁴² O takozvanim Khuenovim Srbima, vidi primjerice: Nives RUMENJAK, *Politička i društvena elita Srba u Hrvatskoj potkraj 19. stoljeća. Uspori i pad Srpskoga kluba*, Zagreb, 2005.

⁴³ R. HORVAT, *Poviest slob. i kr. grada Koprivnice*, 262.-263. S. Matković smatra da je Khuen bez borbe prepuštao ovaj kotar oporbi, jer je želio da parlamentarni sustav u Hrvatskoj, u kojoj je na izborima iz 1892. oporba hametice potučena, zadrži privid višestranačja. S. MATKOVIĆ, Saborski izbori 1897. godine, 157.-158.

⁴⁴ M. GABELICA, Pravaštvo u Đurđevcu i njegovoj okolici, 99.; S. MATKOVIĆ, Čista stranka prava, 216., 299.-300.; S. MATKOVIĆ, Saborski izbori 1897. godine, 158.

u stranci,⁴⁵ a potom i ideološkim razlikama između dviju pravaških struja, koje su se u trenutku raskola očitovale odlučnošću političara koji su ostali uz matičnu Stranku prava da uspostave politički savez s Neodvisnom narodnom strankom (»obzorašima«),⁴⁶ čija je nagodbenjačka tradicija u državopravnom smislu i jugoslavenska tradicija u nacionalnom smislu bila u opreci dvama temeljnim pravaškim načelima: negaciji Nagodbe i negaciji postojanja srpskog naroda u hrvatskim zemljama. Ove su se ideološke razlike nakon raskola sve više produbljivale, pa dok je ČSP do konca Monarhije uglavnom zadržao temeljna pravaška načela, matična Stranka prava je fuzijom s »obzorašima« (1903.) u Hrvatsku stranku prava (dalje: HSP), a potom i stupanjem HSP-a u Hrvatsko-srpsku koaliciju (1905.) prihvatila zakonitost Nagodbe i ne samo postojanje nego i nacionalnu ravnopravnost Srba u Hrvatskoj, da bi 1910. godine fuzijom s Hrvatskom pučkom naprednom strankom u Hrvatsku ujedinjenu samostalnu stranku odbacila pravaško ime i pravaški politički program iz 1894. godine, koje je dotad formalno zadržala.⁴⁷

Nakon raskola velika je većina pravaša, pravaških saborskih zastupnika te lokalnih pravaških organizacija ostala uz matičnu Stranku prava. U Koprivnici do raskola nije bilo pravaške organizacije, koja je tamo osnovana u lipnju 1896. godine, kada je i pristupila matičnoj Stranci prava. Za njezinog predsjednika izabran je trgovac Franjo Šemper, za podpredsjednika trgovac Šandor Toplak, za blagajnika trgovac Hinko Urban a za tajnika Stjepan Zlatar,⁴⁸ rodnom iz Peteranca,⁴⁹ koji je bio pisar u pisarnici koprivničkog odvjetnika Slavka Wolfa.⁵⁰ Khuenovom odlukom od travnja 1897. godine zabranjeno je djelovanje svih političkih klubova,⁵¹ te je tom prilikom i koprivnička organizacija matične Stranke prava raspuštena.

Šemper, Toplak i Urban bili su vlasnici trgovina mješovitom robom,⁵² te su dakle pripadali relativno bogatijem srednjem sloju koprivničkih građana, što svjedoči da se u ovo vrijeme pravaštvo u Koprivnici, u odnosu na svoje početke, uspelo na društvenoj ljestvici. Ovaj je uspon koprivničkim pravašima, odnosno »domovinašima« osiguravao i veći politički utjecaj na gradske poslove. Još na gradskim izborima održanima netom prije raskola iz 1895. godine pravaši su uspjeli prodrjeti i u prvo izbornoštvo,⁵³ te je u izvještaju velikog župana o stanju u koprivničkom gradskom zastupstvu iz ožujka 1897. godine navedeno, da od 24 zastupnika njih 17 »k opoziciji spadaju.« Koliki su pravaši imali utjecaj vidljivo je i po tomu, što je u ovo vrijeme Šandor Toplak, koji se »među najljuće oporbenjake grada broji«, bio koprivnički podnačelnik. Ovaj utjecaj nije mimoišao ni tadašnjeg koprivničkog gradonačelnika, navedenog Matiju Pavelića, za koga je u istom izvještaju navedeno da iako se »pred nama kao pristaša vladine stranke iztiče, upravo nikakova oslonja (u njemu, op. a.) neimademo, jer je isti posve šarena ili tako rekuć nikakova značaja.« Paveliću se pripisivalo »da se je pod njegovom upravom strančarstvo u

⁴⁵ S. MATKOVIĆ, Čista stranka prava, 57.-60.

⁴⁶ *Isto*, 61.-63.

⁴⁷ M. GABELICA, Pravaštvo u Gospiću, 306.-308.

⁴⁸ Klub Stranke prava u Koprivnici, *Hrvatska domovina* (Zagreb), 6. 6. 1896., 2.

⁴⁹ HDA, *Matična knjiga vjenčanih župe u Koprivnici 1858.-1887.* Odvjetnički pisar Stjepan Zlatar, rodnom iz Peteranca, 8. 9. 1866. oženio je Josipu Libman. Vjenčani kum bio mu je odvjetnik Viktor Perko.

⁵⁰ HDA, PrZV, kut. 498., dok 2153/1896. Vidi izvještaj koprivničkog gradonačelnika Matije Pavelića od 12. 5. 1896.

⁵¹ S. MATKOVIĆ, Čista stranka prava, 228.

⁵² O Šemperu i Toplaku vidi: Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Prvi popis obrtnika i trgovaca (nakon Hrvatsko-ugarške nagodbe) u gradu Koprivnici i koprivničkom kotaru 1890. godine, *Podravina*, god. 19 (2020.), br. 38., 27. O Urbanu vidi: Domovinaški general-pobjegao, *Živila Hrvatska* (Zagreb), 23. 3. 1899., 3.

⁵³ Naši dopisi, *Hrvatska* (Zagreb), 26. 10. 1895., 2.-3. Na ovim izborima u koprivničko gradsko zastupstvo izabran je i Josip Vargović, koji se u travnju 1896. pridružio inicijativi Šandora Toplaka da gradsko zastupstvo osudi postupak gradonačelnika Pavelića, koji je gradske simbole bez privole zastupstva dao otpremiti na milenijsku izložbu u Budimpešti. HDA, PrZV, kutija 498., dok. 2153/1896. O ovoj Toplakovoj inicijativi vidi i: S. MATKOVIĆ, Saborski izbori 1897. godine, 160. Vargovičev životopisac navodi da je Vargović u koprivničko gradsko zastupstvo prvi puta izabran negdje »iza godine 1890.«. Nisam uspio pronaći je li izabran prije 1895. Z. VARGOVIĆ, *Život i rad Josipa Vargovića*, 53.

Koprivnici još većma razširilo, da je opozicionalni duh ondje preteo mahom, pak da se iz Koprivnice opozicionalne ideje i u vanjski kotar širiti počimaju.«⁵⁴

Zbog svega toga koprivničko gradsko zastupstvo je raspušteno,⁵⁵ imenovan je vladin povjerenik za gradsku upravu,⁵⁶ te je u srpnju 1898. godine na izborima za cjelokupno zastupstvo u prvom izborništvu izabrano svih 12 »zastupnika pristaša narodne stranke«, a u drugom izborništvu 12 zastupnika, udruženih »domovinaša« i »obzoraša«.⁵⁷ U isto je vrijeme i Pavelićeva zvijezda potpuno potamnila. U izvještaju vladinog povjerenika za Koprivnicu iz siječnja 1898. godine navodi se da se u posljednje vrijeme Pavelić »javno i ostenativno pokazuje kao vođa ciele opozicije u Koprivnici, te radi zajedno s Urbanom, Šemperom, Kuševićem i župnikom Kovačićem«. Kako bi se »skršila opozicija« u Koprivnici, vladin je povjerenik predložio da se »uništi Pavelić ili bar svaki upliv ili utjecaj na javni život.« Ovoj su namjeri na ruku išli sumnjivi poslovi u koje je Pavelić bio upleten kao odvjetnik i javni bilježnik u Koprivnici.⁵⁸

Naime, čini se da je Pavelić bio sklon raditi mimo pravila. Još koncem 1891. godine, u vrijeme kada je bio saborski zastupnik, pronijele su se glasine da je Pavelić »pronevjerio ogromne svote« zbog čega da je pobjegao iz zemlje.⁵⁹ Iako su glasine o Pavelićevu bijegu i pronevjeri demantirane, te godine je sabor Paveliću ukinuo imunitet,⁶⁰ te je protiv njega poveden sudski postupak, na kojem je kažnjen »svrgnućem odvjetništva i javnog bilježništva« »radi zastupanja stranke u sporu koji je nastao zbog isprave koju je sam sastavio«, a koja je kazna kasnije preinačena u šestomjesečnu suspenziju.⁶¹ Nakon što je izgubio političku zaštitu Pavelić je zaista pobjegao iz Hrvatske u SAD,⁶² gdje je stupio u službu američkog bankara hrvatsko-talijanskog porijekla, Franka Zottia.⁶³ Prema nekim tvrdnjama Pavelić je u Zottijevoj banci počinio pronevjeru, zbog čega je 1907. godine osuđen na godinu dana zatvora.⁶⁴

Usponom na društvenoj ljestvici koprivnički »domovinaši« nisu gubili vezu sa svojom prvotnom izbornom bazom, seljaštvom predgrađa Bregi⁶⁵ i koprivničkim obrtnicima, pa su se primjerice među istaknutijim koprivničkim »domovinašima« nalazili i postolari Jakob Varović i Dragutin Ganzer,⁶⁶ koji su se istovremeno nalazili i na spisku koprivničkih »socijalista«.⁶⁷ Uz ovako široku izbornu bazu pravaš Ivan Ružić je na saborskim izborima održanima u svibnju 1897. godine pobijedio kandidata Narodne stranke, zagrebačkog Židova Ljudevita Schwarza, kandidiranog na želju navedene koprivničke elite, koprivničkih Židova.⁶⁸ Kako je na ovim izborima oporba polučila vrlo dobar rezultat, mađaronski režim

⁵⁴ HDA, PrZV, kut. 549., dok. 6-13, 2186/1897.

⁵⁵ HDA, PrZV, kut. 549., dok. 6-13, 2186/1897. (2382/1897.)

⁵⁶ HDA, PrZV, kut. 549., dok. 6-13, 2186/1897. (3346/1897.)

⁵⁷ HDA, PrZV, kut. 549., dok. 6-13, 2186/1897. (3488/1898.) U prvom izborništvu, gdje je od 112 izbornika biralo njih 95, između ostalih je izabran i Arnold Betlheim. U drugom izborništvu, u kojem je od 560 izbornika biralo njih 338, između ostalih je izabran i Josip Vargović.

⁵⁸ HDA, PrZV, kutija 559., dok. 6-14, 162/1898.

⁵⁹ Trojedna kraljevina, *Narodne novine*, 20. 11. 1891., 2.-3.

⁶⁰ Hrvatsko-slavonski sabor, *Narodne novine*, 7. 12. 1891., 2.

⁶¹ *Javni bilježnik*, Zagreb, 2008., br. 28., 72. https://www.hjk.hr/Portals/0/CasopisJB/Broj%2028.pdf?ver=4iX2P-Cqrw6Re07JoO_NZHw%3d%3d, pristup ostvaren: 3. 5. 2022.

⁶² Ne znam točno kada je Pavelić napustio Hrvatsku. On se još za saborskih izbora održanih 1901. spominje kao jedan od koprivničkih izbornika, koji su istaknuli kandidata Narodne stranke, Josipa Karlovića. HDA, PrZV, kut. 774., dok. 6-1a, bb. Dakle, njegovo pristajanje uz koprivničku oporbu je dvojbeno.

⁶³ Mutikaše među američkim Hrvatima, *Naše pravice* (Varaždin), 1. 11. 1905., 6. Prema ovom listu Hrvatsko-srpske koalicije, »američkim frankovcima i mutikašama« nazvani su bankar Frank Zotti, svećenik i nekadašnji frankovac Josip Gršković te dr. Matija Pavelić, bivši mađaronski zastupnik u Hrvatskom saboru i »zločinac koji je pobjegao iz Hrvatske, ostaviv ženu i djecu na milost i nemilost dobrih ljudi, počiniv sijaset prijevara i inih lopovština i koga sudbeni stol u Bjelovaru traži tjeralicom.«

⁶⁴ Stigla ga zaslužena nagrada u tuđini, *Svjetlost* (Vinkovci), 22. 12. 1907., 4.

⁶⁵ HDA, PrZV, kut. 498., dok. 2153/1896. Izvještaj od 11. 5. 1896.

⁶⁶ *Isto*

⁶⁷ HDA, PrZV, kut. 520., dok. 3-3, 4735/1897.

⁶⁸ R. HORVAT, *Poviest slob. i kr. grada Koprivnice*, 264.

se nije mirio s porazom u Koprivnici, te je uz asistenciju nekolicine pravoslavnih izbornika poništio izbore u Koprivnici. Na novim izborima, održanima u prosincu 1897. godine, Ljudevit Schwarz je pobijedio Ružića.⁶⁹

U ovo vrijeme nije zabilježeno izrazitije djelovanje »frankovaca« u Koprivnici. Uz Koprivnicu i koprivnički kraj je doduše bio vezan jedan od istaknutijih i agilnijih »frankovaca«, Ivan Zatluka, koji je djetinjstvo proveo u Peterancu, gdje mu je otac došao poslom.⁷⁰ On se u Koprivnici oženio,⁷¹ u Koprivnici mu je do smrti 1898. godine živjela majka,⁷² te su mu u Koprivnici živjele i dvije sestre, Ivana udana za trgovca Mirka Bakližu i »gospodja Semeraj«, obje »oduševljene Starčevićanke«,⁷³ odnosno pristaše ČSP-a, no sam Zatluka je zaobilazio Koprivnicu, te se na saborskim izborima održanima 1897. godine kao »frankovac« kandidirao u novigradskom izbornom kotaru, koji je obuhvaćao i općinu Peteranec. Na ovim se izborima u koprivničkom izbornom kotaru kao »frankovac« kandidirao Eugen Kumičić.

ČSP je čini se igrao na kartu ugleda, koji je Kumičić kao književnik uživao u hrvatskoj javnosti, a osobito u urbanoj sredini kakva je bila Koprivnica, no pritom se prevarila. Kumičić se pred izbore dva puta pojavio u Koprivnici, no kada je uvidio da nema šanse za pobjedu, povukao je kandidaturu.⁷⁴ Uz uvrede u tisku, o stvarnoj težini Kumičićeva ugleda u Koprivnici rječito govori podatak, da su u izbornoj borbi »domovinaši« na Kumičića pripremali i ponižavajući atentat jajima.⁷⁵ Ipak, Kumičićeva kandidatura polučila je i neke uspjehe. Uz njega, a time i uz ČSP pristala su dvojica »domovinaških« prvaka u Koprivnici: donedavni koprivnički podnačelnik i podpredsjednik netom raspuštene »domovinaške« organizacije u Koprivnici, Šandor Toplak, kojeg se do jučer u režimskim izvještajima smatralo »ovdašnjim vodjom stranke prava«,⁷⁶ te bivši tajnik ove organizacije, pisar Stjepan Zlatar.⁷⁷ Obojica su pritom doživjeli oštre napade od svojih bivših stranačkih drugova, pri čemu je u svojoj obrani rječitiji bio Stjepan Zlatar. On je naveo da je postao »frankovcem« jer je uvidio da je »domovinaštvo« samo »okrinkano obzoraštvo«, te da »domovinaški« vođa u Koprivnici, Franjo Šemper nije pravaš nego štovatelj biskupa Strossmayera. Budući da su Zlatara u napadima podrugljivo nazivali »pisarom«, njegova obrana imala je i socijalnu notu: »Svi ne možemo biti bogati trgovci«, obraćao se Zlatar Šemperu, »netko mora biti i siromah, kao što sam ja. Odkada je siromaštvo sramota? To je domovinaška nova nauka.«⁷⁸

Dok se Stjepan Zlatar i nakon ovoga u izvorima javlja kao »frankovac«, Šandor Toplak se čini se povukao iz političkog života, ali se u poslovnom pogledu držao staroga društva, pa se 1899. godine javlja kao jedan od članova upravnog odbora novoosnovane *Hrvatske štedione d. d.* u Koprivnici, kojoj su se na čelu nalazili koprivnički »domovinaši«, odvjetnik Ivan Nepomuk Šćerbak,⁷⁹ Friedrik Mihalinec

⁶⁹ S. MATKOVIĆ, Saborski izbori 1897. godine, 168.-171.

⁷⁰ Ivan Zatluka, *Dom i svijet* (Zagreb), 15. 10. 1907., 18.

⁷¹ HDA, *Matična knjiga vjenčanih župe u Koprivnici*. Iako je tada živio u Zagrebu, 5. 6. 1887. u Koprivnici se oženio s Koprivničankom Anom Lobrec.

⁷² HDA, *Matična knjiga umrlih župe u Koprivnici.*; Katarina Zatluka, *Živila Hrvatska*, 24. 6. 1898., 2. Njegova majka, Katarina Zatluka, rođena Prpić, koprivnička primalja, umrla je 19. 6. 1898.

⁷³ Domovinaška blamaža u Koprivnici, *Hrvatsko pravo* (Zagreb), 11. 5. 1897., 3.

⁷⁴ S. MATKOVIĆ, Saborski izbori 1897. godine, 158.-159.

⁷⁵ Domovinaška blamaža u Koprivnici, *Hrvatsko pravo* (Zagreb), 11. 5. 1897., 3.; *Stenografski zapisnici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, petogodište 1897.-1902., svezak I, dio I, Zagreb, 1897., 366.-367.

⁷⁶ HDA, PrZV, kut. 498., dok. 2153/1896. Izvještaj od 9. 5. 1896.

⁷⁷ Iz Koprivnice, *Hrvatsko pravo*, 5. 5. 1897., 1.-2.

⁷⁸ Koprivnica, *Hrvatsko pravo*, 11. 5. 1897., 2.

⁷⁹ Šćerbak je bio stari koprivnički pravaš, koji se na izborima 1887. neuspješno kandidirao u izbornom kotaru u Kloštru. J. TURKALJ, *Pravaški pokret 1878.-1887.*, 409., 426. Bio je otac Milivoja Šćerbaka, učenika zagrebačke Trgovačke akademije, koji je u studenom 1911. u školi počinio samoubojstvo. Milivoj Šćerbak, *Podravska hrvatska straža* (Koprivnica), 25. 11. 1911., 2. O tom događaju vidi: Josip HORVAT, *Pobuna omladine 1911-1914.*, Zagreb, 2006., 100.-101.

i Franjo Šemper.⁸⁰ Prema Miri Kolar, Franjo Šemper je imao vodeću ulogu u ovom novčanom zavodu, kojeg ona naziva »Šemperovom« štedionicom.⁸¹ Ovim novčanim zavodom »domovinaši« su dodatno učvrstili svoj položaj u Koprivnici, pa čudi gladak poraz, koji je Ivan Ružić doživio na saborskim izborima održanima 1901. godine od malo poznatog kandidata Narodne stranke, Josipa Karlovića.⁸² Ovaj bi izborni rezultat možda i uputio na zaključak da su »domovinaši« izgubili potporu u Koprivnici, da na izborima za polovicu gradskog zastupstva, održanima koncem iste godine nisu polučili isti ili čak nešto bolji rezultat nego 1898. godine. Prema izvještaju velikog župana iz 1902. godine, u novom gradskom zastupstvu svih su 12 zastupnika drugog izborništva »odrešiti pristaše oporbe«, dok je iz prvog izborništva »samo 11 pouzdanih vladi odanih zastupnika«. Dvanaesti zastupnik prvog izborništva, župnik Antun Kovačić, »više opoziciji prislanja, akoprem je na programu vladine stranke izabran.« Kako ovako sastavljeno zastupstvo nije htjelo izglasati gradski proračun, u ožujku 1902. godine je raspušteno.⁸³

Izbori za cjelokupno gradsko zastupstvo Koprivnice održani su u drugoj polovici 1903. godine, te u strukturi gradske vlasti nisu donijeli ništa novo. Prvo gradsko izborništvo izabralo je pristaše Narodne stranke, iz čijih je redova za gradonačelnika izabran koprivnički odvjetnik Mato Malančec, koji se u ovo vrijeme nalazio na čelu *Pučke štedionice d. d.* u Koprivnici,⁸⁴ posredstvom koje su poslovali koprivnički Židovi.⁸⁵ Pristaše HSP-a izabrale su sve zastupnike u drugom izborništvu. Novost je da je od ovoga trena započeo snažan politički uzlet Josipa Vargovića, koji je u novom zastupstvu izabran za koprivničkog podnačelnika. U dopisu iz Koprivnice je ushićeno javljeno, da Vargovićeva »duša drhće nad srećom i dobrom našega grada, što više srce njegovo puno je nesebične i požrtvovne ljubavi za cijeli hrvatski narod.«⁸⁶

U ovo se vrijeme u Koprivnici pojavila još jedna osoba, koja će uz Vargovića obilježiti sljedeće desetljeće u životu Koprivnice. Naime, u rujnu 1904. godine umro je koprivnički župnik Antun Kovačić, te je koprivničko gradsko zastupstvo u studenom iste godine biralo novog župnika. Molbu za izbor u ovoj, očito bogatoj župi podnijelo je čak 16 svećenika.⁸⁷ Glasovalo je 17 gradskih zastupnika, te je s 13 glasova za koprivničkog župnika izabran Stjepan Zagorac,⁸⁸ koji je bio istaknuti »domovinaš«, odnosno pristaša HSP-a.⁸⁹ Od siječnja 1905. godine Stjepan Zagorac je preuzeo župu u Koprivnici.

⁸⁰ *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije za god. 1899.*, 370.

⁸¹ M. KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Jedno viđenje povijesti grada Koprivnice, 11.

⁸² R. HORVAT, *Poviest slob. i kr. grada Koprivnice*, 265. Horvat smatra da je razlog općenito katastrofalnom porazu oporbe na ovim izborima, kao i porazu oporbe u Koprivnici, bilo prijevremeno raspisivanje izbora, za koje se oporba nije stigla pripremiti. Od ukupno 452 izbornika na izbore je stupilo njih 346. Za Karlovića je glasovalo 258 a za Ružića 88 izbornika. Da su za Ružića glasovali i svih 104 izbornika koji nisu pristupili izborima, opet bi ostao u manjini.

⁸³ HDA, PrZV, kutija 619., dok. 6-14, 1552/1902.

⁸⁴ *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije za god. 1903.*, 333.

⁸⁵ M. KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Jedno viđenje povijesti grada Koprivnice, 11.

⁸⁶ Naši dopisi, *Hrvatsko pravo*, 8. 10. 1903., 2.

⁸⁷ Molbu su podnijeli: Milutin Fržić (župnik u Rasinji), Dominik Gudek (vjeroučitelj u Koprivnici), Franjo Horvat (kapelan u Krapini), Ladislav Jambrečković (vjeroučitelj u Zagrebu), Franjo Jemeršić (župnik u Gušću), Nikola Kamenar (vjeroučitelj u Zagrebu), Ferdinand Kubović (kapelan u Đurđevcu), Ivan Malančec (župnik u Đelekovcu), Stjepan Mrakužić (župnik u Rudama), Franjo Novak (župnik u Glogovnici), Matija Penić (župnik u Brodovcu), Vilhelmo Seitz (župnik u Ivancu kraj Koprivnice), Stjepan Strunjak (župnik u Bregima kraj Koprivnice), Juraj Tomac (upr. župe u Sv. Ivanu Žabnom), Dionizije Vukovarac (upr. župe u Koprivnici), te Stjepan Zagorac (župnik u Jakuševcu). Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu (NAZ), fond: Nadbiskupijski duhovni stol (NDS), dok. 8155/1923. (4785/1904.)

⁸⁸ NAZ, NDS, dok. 8155/1923. (5536/1904.). Među zastupnicima koji su glasovali nalazio se i koprivnički odvjetnik Slavko (Samuel) Wolf, židovskog porijekla, koji je 1900. prešao na katoličanstvo. Bio je otac znamenitog hrvatskog filozofa Pavla Vuk-Pavlovića (Pavla Wolfa). Milan POLIĆ, *Život i djelo Pavla Vuk-Pavlovića*, Zagreb, 2001.

⁸⁹ Politički životopis Stjepana Zagorca vidi u: Stjepan MATKOVIĆ, Zlatko MATIJEVIĆ, *Političke uspomene Stjepana Zagorca*: u vrtlogu hrvatske politike, *Pilar*, god. 14 (2019.), br. 27/28, 9.-14.

Ne znamo tko je od gradskih zastupnika glasovao za Zagorca, no možemo pretpostaviti da su za njega glasovali svi zastupnici izabrani u drugom izborništvu, te jedan izabran u prvom. Isto tako ne znamo za koga su glasovala četvorica zastupnika, koji nisu glasovali za Zagorca. Virovski list *Podravec*, u ovo vrijeme blizak HPSS-u, izvijestio je da je Zagorac dobio 13 glasova, a da je tri glasa dobio župnik u Višnici, Ambroz Jambrošić, za koga je lobirao čelnik ČSP-a, odnosno Starčevićeve hrvatske stranke prava (dalje: SHSP), Josip Frank.⁹⁰ Osim što spominje samo 16 zastupnika koji su sudjelovali u ovom izboru, autor članka u *Podravcu* spominje župnika Jambrošića, kojeg nema na navedenom popisu kandidata za koprivničku župu. No ako je riječ o kojem »frankovačkom« župniku s navedenog popisa, onda se vjerojatno radi o Jurju Tomcu.⁹¹ U tom slučaju Tomac je dobio najmanje tri glasa i to vjerojatno od zastupnika biranih u prvom izborništvu, koji su dali glas Tomcu vjerojatno kako bi pomôću »frankovca« suzbijali »domovinaštvo« u Koprivnici.

Vargovićev životopisac ističe Vargovićev osobni angažman pri Zagorčevu izboru, koji da je bio »prvi uspjeh Jožinine borbe« u njegovoj plemenitoj namjeri da otme grad iz ruku Narodne stranke.⁹² Onodobni izvori ovaj izbor opisuju manje plemenito, te spominju i angažman Stjepana Zagorca u svom izboru. Prema izvoru objavljenom u »frankovačkom« tisku, pred ovaj se izbor sa Zagorcem u jednom zagrebačkom hotelu sastala deputacija koprivničkih gradskih zastupnika predvođenih zastupnikom, zidarom Dragutinom Zemljarićem, te je bogato ugošćena, a sam Zemljarić je za potporu Zagorčevu izboru od njega dobio »par stotinah forinti«. Ovaj se podatak temeljio na glasinama, koje su jednom prilikom javno dobačene Zagorcem, te na dva članka ranije objavljena u *Crvenoj slobodi*,⁹³ hrvatskom socijaldemokratskom listu, koji je izlazio u Budimpešti od 1901. godine.

U zagrebačkoj *Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici* sačuvana su samo dva broja ovoga lista, jedan iz siječnja 1904. godine a drugi »božićni broj« iz iste godine. U ovom »božićnom broju« nalazi se jedan od spomenutih članaka o Zagorčevu izboru, koji je potpisao neki »Delta«. Čini se da je sjednica gradskog zastupstva na kojoj se birao župnik bila javna, jer su Delta i »neka baba« taj izbor promatrali. Dolaskom na sjednicu zastupstva Delta je navodno vidio 14 zastupnika, kojima je Vargović dijelio ceduljice s uputama da glasuju za Zagorca. Delta je to shvatio kao Vargovićevo traženje protuusluge od tih zastupnika, kojima je kao podnačelnik dopuštao gospodarske malverzacije (»ona lopovština s pašnjakom u Bregima«, »poznato kolandiranje za pretjerano zaračunane fušarije«, »užasne štete po gradskim šumama«). U drugom dijelu članka Delta spominje Zemljarićev odlazak u Zagreb pred ove izbore, gdje da je Zemljarić našao »zgodnoga »šnajdera« koji mu je zakrpao poderani žep.« Zato je prema Delti trebalo »uzeti metlu i protjerati ovakvo zastupstvo. Dolje sa klikom Vargović-Zemljarić, koji su od gradske blagajne načinili kravu muzaru.«⁹⁴

U ovo su se vrijeme Vargovićev klijentelizam i njegovo poslovanje kritizirali i sa suprotne strane socijalnog spektra koprivničkog društva. Naime, u listopadu 1905. godine koprivničko gradsko zastupstvo je raspušteno, jer je tijekom te godine koprivnička oporba, koja se u međuvremenu domogla većine u gradskom zastupstvu, opstruirala rad zastupstva prestankom dolaska na njegove sjednice. Prema režimskom tisku, razlog ove opstrukcije bio je osobni animozitet »vodje opozicionalne većine«, podnačelnika Josipa Vargovića prema gradonačelniku Malančecu, kojeg je Vargović držao odgovornim što je protiv njega dignuta prijava zbog nedopustivo visokih kamata, koje je *Gradska štedionica* u Koprivnici pobirala od svojih dužnika. Vargović je Malančeca navodno držao odgovornim i što je »vjerni Vargovićev pristaša«, gradski zastupnik Gjuro Bratec osuđen jer je prisvojio drva iz gradske šume.⁹⁵ Vargović je napadao Malančeca i zbog toga što je ovaj prenosio glasine, da je Vargović poslovni ortak nekog »D. Z. za proizvodjanje cementnih cijevi« (zidara Dragutina Zemljarića, op. a.), za čije da je poduzeće Var-

⁹⁰ Župnikom u Koprivnici, *Podravec* (Virje), 26. 11. 1904., 2.

⁹¹ O Tomcu vidi: S. MATKOVIĆ, Čista stranka prava, 319.-320.

⁹² Z. VARGOVIĆ, Život i rad Josipa Vargovića, 53.-54. I ovdje se navodi da je župnika biralo 16 zastupnika, s time da je Zagorac dobio 15 glasova.

⁹³ Velečasnom gospodinu J. Tomcu, *Hrvatsko pravo*, 16. 10. 1906., 3.

⁹⁴ Koprivnica 24. stud. 1904., *Crvena sloboda* (Budimpešta), »božićni broj 1904. godine«, 4.

⁹⁵ U Koprivnici, *Narodne novine*, 26. 10. 1905., 2.

gović u gradskom zastupstvu lobirao da »grad čim više cementnih cijevi naruči.«⁹⁶ Pravi razlog ove opstrukcije ipak je bio taj, što je Vargović osjetio da je došao trenutak da sam postane gradonačelnikom Koprivnice.

Na izborima za cjelokupno gradsko zastupstvo u Koprivnici, održanima u travnju 1906. godine, pobijedila je »velika misao opozicije«, te je izabrano 16 »zastupnika opozicijskih«, odnosno HSP-a, te 8 zastupnika Narodne stranke.⁹⁷ Uz 12 zastupnika izabranih u drugom izborništvu, HSP je dobio i četiri zastupnika izabranih u prvom izborništvu. To su bili župnik Stjepan Zagorac, Josip Vargović koji je sada dakle bio dovoljno financijski snažan da stupi u prvo izborništvu, zatim član upravnog odbora »Šemperove štedionice«, odnosno *Hrvatske* štedionice u Koprivnici, Stjepan Peršun,⁹⁸ te ravnatelj *Gradske štedionice* u Koprivnici, dotadašnji mađaron, Židov Arnold Betlheim.⁹⁹ Ovo je gradsko zastupstvo potom Vargovića izabralo za gradonačelnika Koprivnice, a za podnačelnika Arnolda Betlheima.¹⁰⁰

Prema tvrdnji frankovaca na ovim je gradskim izborima Vargovićeve klika paktirala s koprivničkim mađaronima, te je velik dio dotadašnjih mađarona, među njima i koprivničkih Židova poduprla ovu kliku.¹⁰¹ Ovoj se podršci ne treba čuditi jer je u to vrijeme HSP, priznajući zakonitost Hrvatsko-ugarske nagodbe prihvatio Riječku rezoluciju, odnosno program podrške mađarskim zahtjevima za većom neovisnosti Zemalja ugarske krune unutar Monarhije, te potom sa srpskim strankama u Hrvatskoj, kao jamcima njegovog nagodbenjaštva stupio u Hrvatsko-srpsku koaliciju. Time se HSP pokazao spremnim za preuzimanje vlasti u Hrvatskoj, a Narodna stranka, bez veće podrške u narodu, postala je suvišnom, te će se nakon saborskih izbora održanih u svibnju 1906. godine ova stranka i raspustiti. U Koprivnici, gdje su do jučer poništavani izbori kako bi se osigurala pobjeda Narodne stranke, na ovim je saborskim izborima župnik Stjepan Zagorac izabran bez protukandidata.¹⁰²

Kao krunu sjajnih izbornih pobjeda, HSP je u rujnu 1906. godine obnovio svoju organizaciju u Koprivnici. Za njezinog predsjednika izabran je Stjepan Zagorac, za potpredsjednike Josip Vargović i Arnold Betlheim, za tajnika Josip Novačić a za blagajnika Franjo Šemper.¹⁰³ U novoj strukturi vlasti u Koprivnici primjećuje se prisustvo Arnolda Betlheima kao vjernog pratitelja Josipa Vargovića. Njih su dvojica u ovo vrijeme učvrstili i poslovnu suradnju, pa se u ožujku 1906. godine javljaju kao jedni od utemeljitelja *Banke i štedionice d. d.* u Petrinji, među kojima su se nalazili i navedeni podravnatelj *Gradske štedionice* u Koprivnici, stari pravaš Samuel Steiner te Josipov brat, posjednik u Petrinji Stjepan Vargović.¹⁰⁴ Kasnije im se u poslovnim pothvatima pridružio i župnik Stjepan Zagorac, pa se Zagorac, Vargović i Betlheim 1911. godine javljaju među utemeljiteljima dioničarskog društva *Seljački paromlin i paropilana* u Koprivnici, u čijem je osnutku sudjelovao i židovski te mađarski kapital.¹⁰⁵

Ovim pobjedama, a ubrzo potom i ulaskom Hrvatsko-srpske koalicije u hrvatsku vladu, HSP je postao neograničeni gospodar političke situacije u Koprivnici. Koncem srpnja 1906. godine, slaveći u Koprivnici imenovanje nove hrvatske vlade iz redova Hrvatsko-srpske koalicije, tisak HSP-a se pohvalio da su njegove pristaše porazbijale prozore na kućama »zakletih mađarona«, među kojima su se uz kuće nekolicine koprivničkih Židova našle i kuće mjernika Tomislava Horvata i Ivana N. Šćerbaka.¹⁰⁶

⁹⁶ Koprivničke stvari, *Hrvatsko pravo*, 20. 12. 1905., 3.

⁹⁷ Koprivnica, *Prijatelj naroda* (Zagreb), 3. 5. 1906., 3.

⁹⁸ *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije za god. 1907.*, 266.

⁹⁹ Izbor grad. zastupnika u Koprivnici, *Pokret* (Zagreb), 20. 4. 1906., 2.

¹⁰⁰ O Betlheimu kao podnačelniku Koprivnice vidi primjerice: Širom svijeta, *Banovac* (Petrinja), 3. 8. 1907., 4., gdje se navodi da je »Hrvatice Izolda Betlheim, kćerka Arnolda Betlheima podnačelnika Koprivnice« u Zürichu promovirana na čast doktora medicine.

¹⁰¹ Naši dopisi, *Hrvatsko pravo*, 23. 4. 1906., 2.

¹⁰² O izborima vidi: R. HORVAT, *Poviest slob. i kr. grada Koprivnice*, 267.

¹⁰³ Među odbornicima su se nalazili i Židovi Šandor Reich i Ignac Švarc.

¹⁰⁴ Poziv na supskripciju, *Banovac*, 10. 3. 1906., 4. Stjepan Vargović, rođen 4. 2. 1869. bio je mlađi brat Josipa Vargovića. Vidi: HDA, *Status animarum župe Peteranec*.

¹⁰⁵ HDA, PrZV, kut. 844., dok. 6-13, 246/1913.

¹⁰⁶ Naši dopisi, *Hrvatska*, 2. 8. 1906., 5.

Reagirajući na ove napise Ivan Ščerbak je podsjetio da on nije zakleti mađaron nego stari pravaš, ali da ne podupire novu vlast u Hrvatskoj zbog čega da se u Koprivnici smatra da je »postao Frankovac«, te da su mu prozori razbijeni »da se drugi uplaše«, odnosno za primjer drugima.¹⁰⁷ Ovakva politička atmosfera u Koprivnici nakon Vargovićeve izbora za gradonačelnika nije pogodovala djelovanju ni jedne druge stranke osim HSP-a. Tako je Vargovićeve gradska uprava i HPSS-u zabranjivala održavanje pučkih skupština u Koprivnici,¹⁰⁸ a ako bi ih i dopustila, koprivničke pristaše HSP-a su ih neredima opstruirale.¹⁰⁹

Budući da je Zagorac na saborskim izborima iz svibnja 1906. godine osim u Koprivnici izabran i u Velikoj Gorici, odrekao se mandata u Koprivnici, gdje su koncem lipnja 1906. godine održani novi izbori, na kojima je HSP kandidirao karlovačkog odvjetnika Ivana Banjavčića. Za ove je izbore SHSP (bivši ČSP) najavio kandidaturu staroga pravaša, koji je »pred petnaest godina u Koprivnici i u njezinoj okolini probudio starčevićansku hrvatsku svijest«, gospićkog trgovca Marka Došena.¹¹⁰ On je na poziv »nekolicine pristaša čiste stranke prava« održao političke skupštine u Koprivnici i Bregima, gdje od pristaša HSP-a nije mogao »doći do riječi«, pa kad je uvidio da neće dobiti podršku »ni deset izbornika« koji bi istaknuli njegovu kandidaturu, povukao se iz izborne utrke,¹¹¹ te je Banjavčić, opet bez protukandidata, izabran za zastupnika Koprivnice.¹¹²

Ukoliko je u ovo vrijeme u Koprivnici zaista bilo samo desetak »frankovaca«, za većinu njih znamo koji su to bili. Među njima se nalazio bivši kapelan u Novigradu Podravskom, Ivica Mitrečić, koji je u veljači 1906. godine imenovan za kapelana u koprivničkoj župi.¹¹³ Među njima se nalazio i koprivnički vjeroučitelj Dominik Gudek.¹¹⁴ U listopadu 1906. godine u Koprivnici je osnovana »frankovačka« organizacija, »četa mala ali jaka, odvažna, neslomiva.« Za njezinog predsjednika izabran je Stjepan Zlatar, za tajnika kapelan Mitrečić, za blagajnika je izabran vlasnik tvornice sapuna¹¹⁵ i član uprave *Gradske štedionice* u Koprivnici, Viktor Gvozdić,¹¹⁶ a za članove odbora izabrani su donedavni Vargovićev pristaša Gjuro Bratec, te klobučar Gjuro Kolarić i Židov, Oto Kohn.¹¹⁷

Prema Miri Kolar, protufrankovačkom raspoloženju u Koprivnici, kojeg ona primjećuje od 1906. godine, pogodio je osnutak kemijske tvornice *Danica* u tom gradu, u listopadu 1906. godine.¹¹⁸ Čelnik SHSP-a, Josip Frank, navodno je bio »jedan od glavnih inicijatora« lociranja ove tvornice u Koprivnici,¹¹⁹ nakon što je pod pritiskom Hrvatsko-srpske koalicije propao pokušaj njezinog osnutka u Zagrebu, za što se Frank zalagao kao njezin fiktivni dioničar.¹²⁰ Međutim, u izvorima se ne nalazi potvrda mišljenju, da je osnutak ove tvornice u Koprivnici bilo kako utjecao na raspoloženje koprivničke javnosti prema »frankovcima«. Protufrankovačko raspoloženje u Koprivnici postojalo je i prije 1906. godine, a gajili su ga svi politički protivnici »frankovačke« stranke, jednako kao što su pristaše ove

¹⁰⁷ Koprivnica, 9. kolovoza 1906., *Hrvatska*, 11. 8. 1906., 8.

¹⁰⁸ HDA, PrZV, kut. 785., dok. 6-14, 493/1909. (3857/1911.)

¹⁰⁹ Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Hrvoje PETRIĆ, *Prilozi povijesti seljačkog pokreta u Podravini. (Od početaka do 1945. godine)*, Koprivnica, 2015., 81.

¹¹⁰ Koprivnički kotar, *Hrvatska zastava* (Zagreb), 21. 6. 1906., 4.-5.

¹¹¹ Izborni pokret u Koprivnici, *Hrvatska*, 18. 6. 1906., 3. Na ovim se izborima razmišljalo i o Rudolfu Horvatu kao kandidatu HSP-a.

¹¹² R. HORVAT, *Poviest slob. i kr. grada Koprivnice*, 267.

¹¹³ Novigrad Podravski, 25. veljače, *Hrvatska zastava*, 8. 3. 1906., 3.-4.

¹¹⁴ Izborni pokret, *Hrvatska*, 27. 6. 1906., 5.

¹¹⁵ Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ, *Gospodarski razvoj grada Koprivnice u vrijeme načelnika Josipa Vargovića*, *Scientia Podraviana*, god. 11. (1999.), br. 14., 6.

¹¹⁶ *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije za god. 1907.*, 266.

¹¹⁷ Organizacija kluba Starčevićeve stranke prava, *Hrvatsko pravo*, 23. 10. 1906., 3.

¹¹⁸ Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Ban Pavle Rauch i Podravina, *Podravski zbornik*, god. 24/25 (1998/1999.), 127.

¹¹⁹ *Isto*, 114.

¹²⁰ Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Koprivnička tvornica »Danica« do 1937. godine, *Podravski zbornik*, god. 22 (1996.), 120.-123.

stranke gajili neprijateljsko raspoloženje prema svojim protivnicima. Pritom je glavni animozitet vladao između »frankovaca« i »domovinaša«, pristaša srodnih stranaka koje su se obraćale istim društvenim slojevima. Ako je protufrankovačko raspoloženje u Koprivnici 1906. godine poraslo, onda je tomu uzrok činjenica, da je te godine HSP u Koprivnici preuzeo vlast.

Osim toga nema nikakvih podataka da se nova gradska vlast, kojoj je na čelu bio Vargović, bilo kako protivila osnutku ove tvornice u Koprivnici. Dapače ova vlast je, želeći privući njezine osnivače, tvornici dala besplatno zemljište, ciglu i crijep za njezinu izgradnju te oprost od prireza na dvadeset godina.¹²¹ Na koncu i zagrebački tisak HSP-a, koji se ranije protivio izgradnji ove tvornice u Zagrebu, dovodeći je pritom i u vezu s Josipom Frankom, poslije je podupirao ideju izgradnje ove tvornice u Koprivnici, prestavši je dovoditi u vezu s Frankom.¹²² Zato je pitanje je li Josip Frank nakon propasti zagrebačke inicijative uopće mogao bilo kako utjecati na daljnju sudbinu ove tvornice.

Nakon izbornih pobjeda iz 1906. godine u Koprivnici je zavladao političko zatišje sve do 1908. godine i dolaska bana Pavla Raucha na vlast u Hrvatskoj. U tom je razdoblju Hrvatsko-srpska koalicija raskinula savez s Mađarima i prešla u oporbu. Ban Pavao Rauch je raspisao prijevremene saborske izbore, koji su održani u veljači 1908. godine, no u Koprivnici njegova Ustavna stranka nije istaknula svoga kandidata. Koalicija, odnosno HSP su istaknuli kandidaturu Stjepana Zagorca, a SHSP kandidaturu koprivničkog mjernika Tomislava Horvata. Pred izbore u Koprivnici je održan izborni sastanak SHSP-a, na kojem se navodno okupilo »oko dvie stotine naših pristaša a među njima do 70 izbornika iz same Koprivnice.« Sa sastanka je optimistično javljeno Zagrebu, da »nije daleko dan, kada će valovi narodnog osvješćenja i ogorčenja i u Koprivnici poklopiti i skrhati ladjicu slavenosrbštine, kojom kormani Košutov pravaš Zagorac.«¹²³ Međutim frankovci su jedva našli deset izbornika koji su istaknuli Horvatu kandidaturu, te je jedan od njih bio sam Tomislav Horvat. Uz njega tu su bili stari »frankovci« S. Zlatar, V. Gvozdić i Gj. Kolarić, stari pravaš Samuel Steiner, vlasnik trgovine alkoholnih pića, Židov Ignac Gross,¹²⁴ pekar Milan Toljan,¹²⁵ te Valko Kolarić, Josip Kovač i Josip Plandl. Od 430 izbornika koji su izašli na izbore, Horvat je dobio tek 16 glasova.¹²⁶

Na ovim saborskim izborima Hrvatsko-srpska koalicija osvojila je apsolutnu većinu u Hrvatskom saboru, SHSP je osvojio 24 mandata, a Rauchova Ustavna stranka je hametice poražena ne osvojivši ni jedan mandat. Kako Rauch nije htio upravljati zemljom s osloncem na Koaliciju, do daljnjega je odgodio zasjedanje Hrvatskog sabora, te je naredne dvije godine Hrvatskom vladao neustavno, uz oslonac na SHSP. Rauchov odnos prema Koaliciji u travnju 1908. godine uzrokovao je raskol u SHSP-u. Sukob unutar ove stranke tinjao je od ranije, a uz borbu oko vodećih položaja u njoj ticao se i smjera stranačke politike. Struja okupljena oko čelnika ove stranke, Josipa Franka, smatrala je da je po hrvatske nacionalne interese opasnija srpska nego mađarsko-njemačka hegemonija, zbog čega je glavnog protivnika u Hrvatskoj vidjela u Hrvatsko-srpskoj koaliciji, koja je po njezinom sudu bila ekspozitura velikosrpske politike u Hrvatskoj. Struja okupljena oko Mile Starčevića glavnog je protivnika hrvatskim nacionalnim interesima vidjela u mađarsko-njemačkoj hegemoniji, te se vjerujući u patriotizam Koalicije nadala da će ju pridobiti za zajedničku borbu protiv nagodbeno-dualističkog sustava u Monarhiji.¹²⁷

»MILINOVAČKA« FAZA PRAVAŠTVA U KOPRIVNICI

Nakon ovoga raskola većina je lokalnih organizacija SHSP-a u Hrvatskoj pristala uz struju oko Josipa Franka, odnosno matični SHSP, a manji dio uz struju oko Mile Starčevića (»milinovci«), koja se

¹²¹ Isto, 123.

¹²² Tvornica Danica, *Hrvatska*, 24. 12. 1906., 4.-5.

¹²³ Iz kotara Koprivnice, *Hrvatsko pravo*, 10. 2. 1908., 2.

¹²⁴ Lj. DOBROVŠAK, Židovi u gospodarstvu Koprivnice i Podravine, 107.

¹²⁵ Ružica MEDVARIĆ BRAČKO, Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Šegrtska škola u Koprivnici od 1886. do 1900., *Podravski zbornik*, god. 43 (217.), 115.

¹²⁶ HDA, PrZV, kutija 726., dok. 6-1a, 1085/1908.

¹²⁷ Mislav GABELICA, Ideološke razlike između milinovačkih i frankovačkih pravaša uoči Prvog svjetskog rata, *ZR Pravaštvo u hrvatskome političkom i kulturnom životu u sučelju dvaju stoljeća*, Zagreb, 2013., 284.

u ožujku 1909. godine ustrojila kao Starčevićeva stranka prava (dalje: SSP). U Podravini su se ove organizacije razdijelile prema granicama izbornih kotara. Tako su sve »frankovačke« organizacije biškupčkog, ludbreškog i novigradskog izbornog kotara ostale uz matičnu SHSP, dok su sve organizacije kloštranskog izbornog kotara prišle »milinovcima«. ¹²⁸ Čini se da je slabašna frankovačka organizacija u gradu Koprivnici u prvi mah prišla matičnom SHSP-u, ¹²⁹ no nakon toga ona se u izvorima više ne spominje, te je vjerojatno raspuštena. Posljednji put se koprivnički »frankovci« spominju u veljači 1910. godine, kada je SHSP u Koprivnici održala skupštinu, kojoj je prisustvovalo »nešto svećenika, građana, nešto seljaštva, radništva i đaštva«. ¹³⁰

Tijekom Rauchove vladavine sukobi su potresali i HSP, a ti su se sukobi odrazili i na Koprivnicu. Još u rujnu 1908. godine, prilikom otvorenja nove zgrade koprivničke niže gimnazije, koprivničko gradsko poglavarstvo na čelu s Vargovićem srdačno je dočekalo bana Raucha, što je izazvalo negodovanje Koalicije, ¹³¹ te pokazalo da se koprivnička organizacija HSP-a počela odvajati od službene stranačke politike. Koncem 1908. godine, nakon aneksije Bosne i Hercegovine, HSP je napustilo njegovo »popovsko krilo« pod vodstvom Stjepana Zagorca, koje je odbacilo nagodbeni i prihvatilo trijalistički program preustroja Monarhije, povežavši se s velikoaustrijskim krugom okupljenim oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda. Ovo je »krilo« potom s »milinovcima« u ožujku 1909. godine ustrojilo SSP. ¹³² U Koprivnici je organizacija HSP-a postala organizacijom »milinovačkog« SSP-a, kojoj su se na čelu nalazili gradonačelnik Josip Vargović kao predsjednik i Franjo Šemper kao tajnik, ¹³³ te koja je u siječnju 1910. godine počela izdavati list, *Podravsku hrvatsku stražu*. ¹³⁴ U to se vrijeme dio nekadašnji istaknutih koprivničkih »frankovaca« pridružio koprivničkim »milinovcima«, pa su na sastanku organizacije SSP-a u Koprivnici, koja je koncem 1911. godine prihvatila kandidaturu Stjepana Zagorca na saborskim izborima, sudjelovali Stjepan Zlatar i Tomislav Horvat. ¹³⁵

U ovom je razdoblju u Koprivnici nastavljen dominacija stare političke garniture, sada okupljene pod zastavom SSP-a. U listopadu 1910. godine, na prvim saborskim izborima održanima nakon odlaska bana Raucha i povratka ustavnog stanja u Hrvatskoj, Stjepan Zagorac »za koga je punom parom radio gradonačelnik koprivnički Josip Vargović sa cijelim svojim aparatom i gradjanstvom«, ¹³⁶ glatko je pobijedio kandidata HPSS-a, Vinka Lovrekovića i kandidata Koalicije, Ivana Lorkovića, ¹³⁷ za koga su agitirali koprivnički odvjetnik Edo Dorčić i poštanski službenik Fran Kamenar. ¹³⁸ I Lovreković i Lorković veliku su većinu svojih glasova osvojili u općini Sokolovac, dok je u samom gradu Lorković osvojio 26 a Lovreković samo šest glasova. Za Lorkovića su tom prilikom iz Koprivnice glasovali između ostalih bivši gradonačelnik, mađaron Mato Malančec, bivši pravaš, obrtnik Ivan Križan, ¹³⁹ te

¹²⁸ M. GABELICA, Pravaštvo u Đurđevcu i njegovoj okolici početkom 20. stoljeća, 116.; ISTI, Čista stranka prava u varaždinskom i ludbreškom kotaru početkom 20. stoljeća, 23.

¹²⁹ Klubovi i organizacije Starčevićeve hrvatske stranke prava zastupane na vieću 7. svibnja 1908., *Hrvatska zastava*, 14. 5. 1908., 4.-5.

¹³⁰ Dvie skupštine, *Podravska hrvatska straža*, 19. 2. 1910., 1.

¹³¹ M. KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Jedno viđenje povijesti grada Koprivnice, 12.

¹³² M. GROSS, *Povijest pravaške ideologije*, 365.

¹³³ Političke viesti, *Podravska hrvatska straža*, 5. 8. 1911., 1.-2.

¹³⁴ U zaglavlju prvog broja ovoga lista, čiji je urednik bio Stjepan Zagorac, omaškom je navedeno da mu je vlasnik i izdavač »Klub starčevićeve hrvatske stranke prava u Koprivnici«. Već u drugom broju to je ispravljeno, pa je kao vlasnik i izdavač lista naveden »Klub starčevićeve stranke u Koprivnici«.

¹³⁵ Kandidatura za grad i kotar Koprivnicu, *Podravska hrvatska straža*, 25. 11. 1911., 2.

¹³⁶ HDA, PrZV, kutija 774., dok. 6-1a, bb (5129/1910.)

¹³⁷ R. HORVAT, *Poviest slob. i kr. grada Koprivnice*, 269. Zagorac je dobio 669, Lovreković 129, a Lorković 128 glasova.

¹³⁸ Kandidat koalicije za kotar Koprivnica, *Podravska hrvatska straža*, 15. 10. 1910., 2.

¹³⁹ HDA, PrZV, kut. 559., dok. 6-13, 123/1897. (3488/1898.)

donedavne pristaše HPSS-a u Koprivnici,¹⁴⁰ Mijo Šiprak, Martin Nemeč i Dragutin Kristijan.¹⁴¹ Ovakvo politički raznoliko društvo svjedoči, da se protiv Vargović-Zagorčeve garniture u Koprivnici spremao ustrojiti široki savez nezadovoljnika njihovom vladavinom. Svi će se ovi nezadovoljnici okupiti oko Hrvatske ujedinjene samostalne stranke (dalje: HUSS), nastale u listopadu 1910. godine fuzijom HSP-a i Hrvatske pučke napredne stranke (»pokretaša«).

Organizacija HUSS-a u Koprivnici ustrojena je u lipnju 1911. godine, na sastanku kojem je prisustvovalo »po prilici 100 osoba«, među kojima je uz manji dio građana i »nekih izraeličana« veći dio bio »poljodjelaca«. U odboru ove organizacije našli su se seljaci Mijo Šiprak i Martin Nemeč, krznar Ivan Križan, mlinar Martin Kvakarić te odvjetnik Edo Dorčić.¹⁴² Sastanak je otvorila jedna od perjanica »pokretaške« stranke, križevački odvjetnik Milan Heimerl, a na sastanku se našao i nekadašnji »domovinaš«, za koga se 1906. godine govorilo da je postao »frankovac«, odvjetnik Ivan N. Šćerbak. On se tom prilikom izjasnio kao Zagorčev protivnik, ali ne i protivnik njegove »starčevićanske politike«, zbog čega se protivio osnutku »pokretaške stranke« u Koprivnici.¹⁴³ U izvještaju podžupana Bjelovarsko-križevačke županije navedeno je da je ova organizacija uperena »protiv narodnog zastupnika Zagorca«, te da će se pratiti njezin razvoj »ne bi li se u tom izbornom kotaru moglo naći pristaša za izvanstranački klub pa da bi se zgodnom kooperacijom (s tom organizacijom, op. a.) mogao kakav eventualni uspjeh polučiti.«¹⁴⁴

Na saborskim izborima održanima koncem 1911. godine prvi puta je nakon 1901. godine u Koprivnici svoju kandidaturu istaknuo jedan mađaron. Ispred Stranke narodnog napredka bana Nikole Tomašića kandidirao se nekoć »frankovcima skloni« ravnatelj *Prvog bjelovarskog paromlina d. d.*,¹⁴⁵ židovski poduzetnik Lavoslav Singer. On se po koprivničkom izbornom kotaru, u kojem je pravaška ideja bila duboko ukorijenjena, prikladno predstavljao kao bivši pravaš, koji da je »vidio da se sa pravaštvom ne da ništa postići nego da treba držati sa vladom.«¹⁴⁶ Njegovi protukandidati bili su Stjepan Zagorac, te ispred HPSS-a, Josip Predavec. O ozbiljnosti kojom su mađaroni zagrizli u ovaj kotar i uopće o ozbiljnosti izborne borbe svjedoči podatak, da je pred izbore Vargović suspendiran s gradonačelničkog položaja jer je dao poskidati Singerove izborne proglase.¹⁴⁷

Unatoč tomu Zagorac je ponovo uvjerljivo pobijedio osvojivši 712 glasova prema 176 glasova koje je osvojio Singer i 60 glasova koje je osvojio Predavec.¹⁴⁸ Singer je veliku većinu svojih glasova osvojio u općini Sokolovac, a u samoj Koprivnici za njega su glasovali zemaljski činovnici, dio gradskih činovnika, te dio Židova na čelu s predsjednikom židovske bogoštovne općine Jacquesom Hirschlerom. Najavljena »pokretaško«-mađaronska »zgodna kooperacija« u Koprivnici još nije bila ostvarena, pa je od navedenih članova koprivničke »pokretaške« organizacije za Singera glasovao samo Ivan Križan.¹⁴⁹ U ovo se vrijeme Koalicija nalazila u oporbi, padala joj je popularnost a birače su joj oduzimali Tomašićevi mađaroni, te je pred ove saborske izbore ona započela pregovore o suradnji s privremeno ujedinjenima »milinovicima« i »frankovcima«, koji su dovršeni u ožujku 1912. godine sklapanjem njihova sporazuma. Tek kada je Koalicija koncem 1913. godine raskinula sporazum s pravašima i sklopila sporazum s predsjednikom ugarske vlade o suradnji s mađaronskim režimom u Hrvatskoj,¹⁵⁰ ova »zgodna kooperacija« u Koprivnici je i ostvarena.

¹⁴⁰ Popis 18 pristaša HPSS-a u Koprivnici vidi u: Koprivnički Radićevci, *Podravska hrvatska straža*, 4. 6. 1910., 3.

¹⁴¹ Glasovanje kod prošlih izbora, *Podravska hrvatska straža*, 5. 11. 1910., 3.

¹⁴² HDA, PrZV, kut. 785., dok. 6-14, 493/1909. (2464-2602/1911.)

¹⁴³ Pokretaški sastanak u Koprivnici, *Podravska hrvatska straža*, 1. 7. 1911., 3.

¹⁴⁴ HDA, PrZV, kut. 785., dok. 6-14, 493/1909. (2464-2602/1911.)

¹⁴⁵ S. MATKOVIĆ, *Čista stranka prava*, 197.

¹⁴⁶ Magjaronski kandidat, *Podravska hrvatska straža*, 14. 12. 1911., 2.

¹⁴⁷ Suspendizija gradonačelnika Vargovića, *Podravska hrvatska straža*, 23. 12. 1911., 3.

¹⁴⁸ R. HORVAT, *Poviest slob. i kr. grada Koprivnice*, 269.

¹⁴⁹ Koprivnički izbor, *Podravska hrvatska straža*, 23. 12. 1911., 2.

¹⁵⁰ Mislav GABELICA, Sporazum između Stranke prava i Hrvatsko-srpske koalicije (1912.-1913.), *Časopis za suvremenu povijest*, god. 44 (2012.), br. 3., 723.-743.

Vargović je u međuvremenu vraćen u svoju službu,¹⁵¹ no mađaronski režim u Hrvatskoj, kojem se od siječnja 1912. godine na čelu nalazio ban pa kraljevski povjerenik (komesar) Slavko Cuvaj, nije odustajao od Koprivnice. U listopadu 1912. godine, otprilike u isto vrijeme kada su raspuštena zastupstva oporbenih gradova Varaždina, Senja i Požege a njihovi gradonačelnici stavljeni pod istragu,¹⁵² raspušteno je i koprivničko gradsko zastupstvo, te je protiv Vargovića povedena istraga zbog navodno neovlaštene i po grad štetne prodaje gradskih šuma.¹⁵³ Tijekom narednog jednogodišnjeg razdoblja kojim je gradom upravljao vladin povjerenik, Koprivnica je temeljito očišćena od vladi nelojalnih čimbenika. Ne samo da su smijenjeni gradski činovnici lojalni Vargoviću, nego je i grad raskinuo poslovnu suradnju s poduzetnicima, s kojima je poslovao tijekom Vargovićeva upravljanja gradom.¹⁵⁴

U svibnju 1913. godine Vargović je presudom upravnog odbora Bjelovarsko-križevačke županije disciplinski kažnjen ukorom i globom »radi počinjenih neurednosti te zanemarenja službenih dužnosti.« Potom su za listopad iste godine raspisani izbori za novo, cjelokupno gradsko zastupstvo. Pred ove izbore aktivirala se navedena koprivnička »zgodna kooperacija«. Podžupan Bjelovarsko-križevačke županije je 8. listopada 1913. godine primio dva pisma iz Koprivnice, od kojih ono koje su potpisali Mijo Šiprak i Ivan Križan sigurno, a ono koje su potpisali »Očajni građani« vjerojatno potječu od koprivničke »pokretaške« organizacije. U oba se pisma traži pomoć režima na ovim izborima »za zaštitu unionizma« a protiv protunagodbene Vargović-Betlheim-Zagorčeve klike, koja da je sačuvala snažne političke pozicije u Koprivnici i sprema se pobijediti.¹⁵⁵

Na ovim gradskim izborima, održanima 13. i 14. listopada 1913. godine, »Vargović-Zagorčevoj« listi suprotstavila se »Dorčić-Schubertova« lista, nazvana prema navedenom »pokretašu«, koprivničkom odvjetniku Edi Dorčiću, te »poznatom Cuvajevcu«,¹⁵⁶ dakle mađaronu, koprivničkom odvjetniku Edi Schubertu. Prema Zagorčevu pisanju, na ovoj su se listi nalazile tri skupine ljudi. Prvi su nekoć bili »oduševljeni pravaši«, drugi su počeli kao »pokretaši«, a treći kao »Radićevci.« Većina od njih zatim je prošla kroz mađaronsku retortu, a »danas su svi skupa uz koaliciju, jer je ona vladina stranka i jer se od nje nadaju zaštititi i pomoći.«¹⁵⁷ Isto drugim riječima naveo je Edo Dorčić, koji je pisao da se na ovoj listi »udružilo građanstvo u jedan građanski blok bez obzira na političko osvjedčenje pojedinih građana, bez obzira na pripadnost građana kojoj političkoj stranci«, a povezalo ih je nezadovoljstvo upravom Josipa Vargovića i njegova »kormilara« Arnolda Betlheima.¹⁵⁸

U prvom izborništvu rezultat je bio neriješen, te su se šestorica izabranih zastupnika nalazila na obje liste,¹⁵⁹ trojica su izabrana s Vargović-Zagorčeve,¹⁶⁰ a trojica s Dorčić-Schubertove liste.¹⁶¹ U drugom

¹⁵¹ Uspostava gradonačelnika Vargovića, *Podravska hrvatska straža*, 10. 2. 1912., 1.

¹⁵² M. GABELICA, Sporazum između Stranke prava i Hrvatsko-srpske koalicije, 732.

¹⁵³ Optužbe protiv koprivničkog gradskog poglavarstva vidi u: U Zagrebu 31. listopada, *Narodne novine*, 31. 10. 1912. Zagorčevu obranu poslovanja gradskog poglavarstva vidi u: Koprivničke gradske prilike, *Hrvatska rieč* (Šibenik), 13. 11. 1912., 1.

¹⁵⁴ HDA, PrZV, kut. 844., dok. 6-13, 246/1913. Vidi Zagorčevu predstavku vladi od 14. 1. 1913.

¹⁵⁵ HDA, PrZV, kut. 844, dok. 6-13, 3858/1912.

¹⁵⁶ Napred, *Podravska hrvatska straža*, 18. 4. 1914., 3. U navedenoj Zagorčevoj predstavi od 14. 1. 1913. odvjetnik Schubert se naziva »doušnikom« vladinog povjerenika u Koprivnici, Ede Šmita. HDA, PrZV, kut. 844., dok. 6-13, 246/1913.

¹⁵⁷ Moj odgovor, *Podravska hrvatska straža*, 18. 4. 1914., 1.

¹⁵⁸ Osvrt na izbor gradskoga zastupstva, *Hrvatski pokret* (Zagreb), 27. 10. 1913., 3.

¹⁵⁹ To su bili: kotarski sudac Mato Golubović, veletrgovac Jacques Hirschler, mesar Ferdinand Neufeld, licitar Josip Sulimanović, ravnatelj banke Ignac Švarc i pekar Milan Toljan.

¹⁶⁰ To su bili Arnold Betlheim, Josip Vargović i Stjepan Zagorac. S ove liste nisu izabrani: nekadašnji »frankovac«, trgovac Ignac Gross, pekar Stjepan Peršun i župnik u Bregima, Strunjak.

¹⁶¹ To su bili: odvjetnik Edo Dorčić, poštanski službenik Fran Kamenar i trgovac Adolf Scheyer. S ove liste nisu izabrani: licitar Stjepan Kovačić, nekadašnji pravaš i socijalist, postolar i krčmar Dragutin Ganzer, te V. Fischer.

izborništvu svih je 12 zastupnika izabrano s Dorčić-Schubertove liste.¹⁶² Već te noći pri proslavi pobjede Dorčić-Schubertove liste, ovoj su se grupi zastupnika pridružila dvojica zastupnika iz prvog izborništvu izabranih s obje liste.¹⁶³ Nešto kasnije pridružila su im se još trojica ovih zastupnika,¹⁶⁴ pa je u koprivničkom gradskom zastupstvu uz Vargovića, Zagorca i Betlheima ostao još samo kotarski sudac Mato Golubović. Na skupštini gradskog zastupništva od 2. prosinca 1913. godine za gradonačelnika je izabran Fran Kamenar, a za podnačelnika umjesto Betlheima drugi Židov, trgovac Adolf Scheyer.¹⁶⁵ Prevlast u strukturi koprivničke gradske vlasti »pokretašima« ipak nije pomogla na saborskim izborima, održanima 13. prosinca 1913. godine. Na njima je Stjepan Zagorac glatko pobijedio kandidata Koalicije, križevačkog odvjetnika Milana Heimerla, koji je sudjelovao u osnutku »pokretaške« organizacije u Koprivnici, te kandidata HPSS-a, Vinka Lovrekovića.¹⁶⁶

U literaturi se nalazi tvrdnja da su nakon gradskih izbora u Koprivnici bivšem gradonačelniku Vargoviću mnogi okrenuli leđa, »a osobito Stjepan Zagorac, koji je (?) o Vargovićevom gradonačelnikovanju prenio i u hrvatsku sabornicu, jer da je Vargović prekoračio proračunske stavke gradskog proračuna bez dozvole Zemaljske vlade.«¹⁶⁷ Upravo suprotno, Zagorac je 20. ožujka 1914. godine u Hrvatskom saboru podnio interpelaciju »da kod sadanjeg gradskog poglavarstva« u Koprivnici, dakle Kamenarova, »koje je do svojega položaja došlo izigravanjem zakona i bezsuvjesnim harangiranjem i klevetanjem bivše gradske uprave«, dakle Vargovićeve, »vladaju odnošaji, koji priče svaki uspješni rad za razvitak, napredak i procvat grada.«¹⁶⁸ Prenoseći Vargovićev dopis velikom županu, u kojem Vargović odgovara na navodne klevete nove gradske većine o njegovom neurednom poslovanju i traži neovisnu istragu protiv sebe, Zagorac je izdao izričitu svjedodžbu Vargovićevom poštenju: »Evo ovo je riječ čovjeka, koji se ne boji ni tisuća istraga, ovo je riječ čovjeka poštena, čovjeka koji je iz svih sila radio za boljitak i procvat grada.«¹⁶⁹

ZAKLJUČAK

Uspoređujući ovdje analizirani razvoj pravaštva u gradu Koprivnici s navedenim razvojem pravaštva u ostalim podravskim kotarima, možemo zaključiti da je ovaj razvoj u Koprivnici tekao bitno drugačije nego u ostalim podravskim kotarima. Naime kako smo naveli, početkom 20. stoljeća HSP je u ostalim podravskim kotarima izgubio politički utjecaj, te su se tamo kao glavni rivali snažno nametnuli HPSS i ČSP (SHSP), odnosno od 1908. godine i disidentski SSP. U isto vrijeme u Koprivnici ni HPSS ni ČSP (SHSP) nisu ostavili spomena vrijednog traga, nego je tamo do 1908. godine apsolutnu dominaciju imao HSP, čija je kompletna organizacija te godine prešla u SSP. Ako se za HPSS i može reći da nije čudno što kao stranka koja se prvenstveno obraćala seljačkom sloju nije imala uspjeha u jednoj urbanoj sredini kao što je bila Koprivnica, to se isto ne bi moglo reći za ČSP (SHSP), koja je za razliku i od HSP-a barem neko vrijeme važila za urbanu, liberalnu stranku, koja je bila sklona i Židovima. Za razliku od ostatka Hrvatske, u Koprivnici je ne mali dio Židova podupirao i HSP, stranku povezanu s katoličkim crkvenim vrhom u Hrvatskoj, unatoč tomu što je Stjepan Zagorac u svojoj ranijoj, nekoprivničkoj fazi podupirao antisemitska stajališta.

Smatram da je nekoliko razloga ovakvom razvoju pravaštva u Koprivnici. Opći a ujedno i glavni razlog je taj, što ideološko-politički čimbenici u ono vrijeme nisu bili ključni čimbenici svrstavanja uz

¹⁶² To su bili: seljak Josip Krapinec, bravar Josip Senjan, postolar Lavoslav Jurić, postolar Ignac Piščak, seljak Stjepan Nemeč, trgovac Ljubomir Živković, posjednik Pavao Španić, seljak Ivan Kraljić, krojač Franjo Friedrich, seljak Pavao Vutuc, seljak Josip Subotičanec, te seljak Josip Matiša.

¹⁶³ Gradski izbori u Koprivnici, *Hrvatski pokret*, 21. 10. 1913., 4.

¹⁶⁴ Izjava, *Hrvatski pokret*, 25. 3. 1914., 5.

¹⁶⁵ HDA, PrZV, kut. 844., dok. 6-13, 2706/1913.

¹⁶⁶ R. HORVAT, *Poviest slob. i kr. grada Koprivnice*, 270.

¹⁶⁷ M. KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Jedno viđenje povijesti grada Koprivnice, 23.

¹⁶⁸ Interpelacija zast. Zagorca, *Podravska hrvatska straža*, 21. 3. 1914., 2.

¹⁶⁹ Odgovor na izjavu »devetnajstorice«, *Podravska hrvatska straža*, 28. 3. 1914., 2.

neku političku stranku. Možda je u tom smislu neka stranka trebala zadovoljiti neki ideološko-politički minimum, što je u slučaju HSP-a značilo da je barem njegov »domovinaški« dio u jednoj fazi svoga djelovanja bio protunagodbena stranka, no ključno za nečije svrstavanje uz neku stranku bila je osoba koja tu stranku u određenoj sredini predstavljala i korist koju su oni koji se svrstavaju imali od te osobe ili njezine stranke.

U slučaju Koprivnice obje su ove pretpostavke bile na strani HSP-a. Početkom 20. stoljeća, u vrijeme kada je ČSP (SHSP) iz svojih uskih enklava započeo prodor u ostatak Hrvatske, na čelu bogate koprivničke župe našao se sposoban političar, istaknuti član HSP-a, Stjepan Zagorac. Tu ga je dovela skupina relativno imućnih i poduzetnih koprivničkih građana na čelu s Josipom Vargovićem, koji su se u jednom trenutku domogli ključnih pozicija u gradu i koji su razgranatim poslovnim vezama uz svoj poslovno-politički krug vezali velik dio koprivničkog građanstva. Zbog toga se i moglo dogoditi da je u trenutku kada je Stjepan Zagorac napustio HSP i prišao SSP-u, koprivnička organizacija HSP-a bez ikakvih potresa u njoj provedena u organizaciju SSP-a. Zbog toga je i vladajući režim u Hrvatskoj u trenutku kada se ozbiljno odlučio obračunati s oporbom u Koprivnici, raskinuo poslovnu suradnju grada s poduzetnicima, s kojima je grad poslovao za Vargovićeve uprave. Ne treba smetnuti s uma ni to da je skupina koja je 1913. godine u Koprivnici srušila Vargović-Zagorac-Betlheimovu kliku bila izričito ideološko-politički nehomogena, te da ih je navodno vezala samo želja da sruše ovu kliku i zamijene je svojim. O njihovim poslovnim vezama valjalo bi provesti zasebno istraživanje.

Ovom posebnom razvoju pravaštva u Koprivnici u odnosu na njezinu okolicu pogodio je i status grada, koji je Koprivnica uživala te njezin poseban administrativno-politički položaj, koji je iz toga statusa izvirao. Sama činjenica da se politički život u Koprivnici odvijao bitno drugačije nego u njezinoj okolini svjedoči da u ovom razdoblju nije bilo većeg međusobnog prelijevanja političkih trendova između Koprivnice i njezine okolice. To ne znači da je Koprivnica bila potpuno izolirana od svoje okolice, nego da su koprivničke gradske vlasti, koje su uz poslove iz gradske samouprave obavljale i poslove upravnih vlasti, redarstvenim mjerama mogle zaustaviti po njih štetne političke utjecaje na granicama grada ili ih suzbijati u samom gradu. Tako se uoči saborskih izbora održanih 1911. godine i moglo dogoditi da gradonačelnik Vargović daje nalog gradskom redarstvu da poskida izborne proglašene mađaronskog kandidata, što ne bi mogao načelnik neke općine ovisne o kotarskoj vlasti. Ako se gradska vlast ovo usudila učiniti mađaronskom kandidatu, lako je zamisliti što je činila pristašama ČSP-a (SHSP-a) ili HPSS-a.

SUMMARY

In this paper, the author analyzed the development of the Political Party of Rights in the city of Koprivnica at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, and compared it with the development of the same political party in the Koprivnica area. He noticed that this development took place in Koprivnica significantly differently than in its surroundings. At the beginning of the 20th century, in the vicinity of Koprivnica, the Croatian Party of Rights lost all political influence, and the Croatian People's Peasant Party of Rights and the Clean Party of Rights (Starčević's Croatian Party of Rights), whose part of political positions were after 1908 acquired by a renegade Starčević's Party of Rights forced their dominance on the political scene. Only in the city of Koprivnica did the Croatian Party of Rights retain its dominant position until 1908, when its Koprivnica organization was transformed into the organization of the dissident Starčević's Party of Rights. The author sees the reason for this development of the Croatian Party of Right in Koprivnica in two capable politicians, supporters of the the Croatian Party of Rights, who at that time left their mark on the political life of Koprivnica: Koprivnica parish priest Stjepan Zagorec, who as a member of parliament primarily worked at the general Croatian level, and Koprivnica mayor Josip Vargović, which operated at the local level. Vargović was at the head of a group of Koprivnica entrepreneurs, who tied a large part of Koprivnica citizens to their business and political circle through their business ties. In addition, the author sees the reason for the special development of the Croatian Party of Rights in Koprivnica in relation to its surroundings in the special administrative and political position of Koprivnica, which Koprivnica enjoyed on the basis of its status of a city.